

Kur'an ve Sünnet Bağlamında Doğal Afetlere Karşı Takınılması Gereken Bazı Tutum ve Davranışlar

Hamza SADAN | ORCID: 0000-0002-3448-3691 | hsadan@ohu.edu.tr

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,

Tefsir Anabilim Dalı, Niğde, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/03ejnre35>

Mahmut GURBET | ORCID: 0000-0001-7136-7123 | mahmutgurbet@ohu.edu.tr

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,

Hadis Anabilim Dalı, Niğde, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/03ejnre35>

Arslan KARAOĞLAN | ORCID: 0000-0003-0411-3750 | karaoglanarslan@hotmail.com

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,

Tefsir Anabilim Dalı, Niğde, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/03ejnre35>

Öz

İnsanlık tarihi boyunca tabii afetler insanları zorlayan bir dizi olumsuzlukların tezahür ettiği olaylar olmuştur. Her daim deprem, sel, kasırga ve yangın gibi doğa hadiseleri meydana gelmekte ve bunların bir kısmı afete dönüşebilmektedir. Afet, sözlükte “musibet, belâ, hastalık, kusur, dokunduğu şeyi yararlı olmaktan çıkararak durum” gibi anlamlara gelmektedir. Bu kavram Kur’ân’da geçmemektedir. Hadislerde ise “ölüm, bir kabiliyet veya hasletin fayda ve değerini ortadan kaldıran ârizî hal” gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Doğal afetler

2 | Kur'an ve Sünnet Bağlamında Doğal Afetlere Karşı Takınılması Gereken Bazı Tutum ve Davranışlar

konusunda toplumda yaygın olan yanlış inanç ve yorumlar bu tür çalışmaların yapılması zarureti doğurmuştur. Müslüman bireyin Kur'an ve sünnete göre doğal afetler karşısında takınması gereken tavrın mahiyetini konu edinen bu çalışma, olağanüstü durumları anlamada dini metinlerden doğru istifade etme noktasında katkı sunmayı amaçlamaktadır. Kur'an ve sünnetin olağandışı hadiselerle doğru ve tutarlı bir şekilde ilişkilendirilmesi, nasların doğru okunması ve anlaşılması yönünden değerlidir. Yüce Allah, "Kimin amelinin daha güzel olduğunu imtihanla ortaya çıkarmak için hayatı ve ölümü yarattığını" ve "Kullarını biraz korku, açlık; mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz eksiltmeler ile mutlaka imtihan edeceğini" bildirmektedir. Doğal afetlerin sebepleri belli olup bu durum bilimin konusudur. Bu nedenlerin gerisinde bu sebepleri yaratan vardır; böyle şeyler olduğunda bunu unutmamak, bunların ikaz mı, ceza mı yoksa mükâfatın artması mı olduğuna da bakmak gerekmektedir. Bu tür olayları salt bir ceza ve azap olarak değerlendirmenin Allah adına karar vermek olduğu düşünülürse burada ölen birey ve toplumlar hakkında da haksız ve yersiz değerlendirmelere yol açacağına dikkat çekilmektedir. Hz. Peygamber, "*Belaların en büyüğü peygamberlere, sonra evliyaya, sonra diğer has kullara gelir.*" demektedir. Demek ki bazı musibetlerde mutlaka bir ceza aramak doğru değildir. Aksine bunların bir kısmında nice rahmet tecellileri saklıdır. Müslümanın başına gelen sıkıntılar, onun günahlarının silinmesine, gelecek dert ve musibetlere engel olmasına, ilahi bir ikaza ve uyarıya vesile olmaktadır. Bu afetler, Müslümanın manevî derecesinin artması için de bir deneme olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmayı farklı kılan husus, ilgili nasların tematik okuma esaslı ele alınması ve mevzunun mantıkî ve akli verilerle desteklenmiş olmasıdır. Nasların analizine dayanan bu çalışmada doğal afetler noktasında Allah'ın rahmetine sığınmak, tedbir almak, sabırlı olmak, tevekkül etmek ve istircada bulunmak gibi hususlara değinilmiştir. Netice itibarıyla bütün bu hususların afetlerin insan üzerindeki maddi ve manevi yıkımının etkisini azaltan ve minimize eden hususlar olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler

Tefsir, Hadis, Afet, Musibet, Deprem.

Atıf Bilgisi

Sadan, Hamza vd. "Kur'an ve Sünnet Bağlamında Doğal Afetlere Karşı Takınılması Gereken Bazı Tutum ve Davranışlar". *ULUM Dinî Tetkikler Dergisi* 6/Özel Sayı (Ekim 2023), 1-38.

<https://doi.org/10.54659/ulum.1347103>

Geliş Tarihi	21.08.2023
Kabul Tarihi	26.10.2023
Yayın Tarihi	31.10.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme Bu makale, 21 Mayıs 2023 tarihinde gerçekleştirilen “Academy 1. Uluslararası Deprem Çalışmaları Kongresi”nde “Kur’an’a ve Sünnete Göre Doğal Afetlere Karşı Tutum ve Davranışların Değerlendirilmesi” başlığıyla sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Çalışmanın Tasarlanması: HS (%30), MG (%30), AK (%40) Veri Toplanması: HS (%35), MG (%35), AK (%30)
Yazar Katkıları	Veri Analizi: HS (%40), MG (%30), AK (%30) Makalenin Yazımı: HS (%35), MG (%35), AK (%30) Makale Gönderimi ve Revizyonu: HS (%35), MG (%35), AK (%30)
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Etik Bildirim	ulumdergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Some Attitudes and Behaviors to be Adopted Against Natural Disasters in the Context of the Quran and Sunnah

Hamza SADAN | ORCID: 0000-0002-3448-3691 | hsadan@ohu.edu.tr

Niğde Ömer Halisdemir University, Faculty of Islamic Sciences,
Department of Tafsir, Niğde, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/03ejnre35>

Mahmut GURBET | ORCID: 0000-0001-7136-7123 | mahmutgurbet@ohu.edu.tr

Niğde Ömer Halisdemir University, Faculty of Islamic Sciences,
Department of Hadith, Niğde, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/03ejnre35>

Arslan KARAOĞLAN | ORCID: 0000-0003-0411-3750 | karaoglanarslan@hotmail.com

Niğde Ömer Halisdemir University, Faculty of Islamic Sciences,
Department of Tafsir, Niğde, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/03ejnre35>

Abstract

Throughout history, natural disasters have manifested a series of negativities that forced people. Natural events such as earthquakes, floods, hurricanes and fires occur all the time, and some of them can turn into disasters. Disaster: In the dictionary, it means "calamity, trouble, disease, defect, a situation that makes the thing it touches no longer useful". This concept does not appear in the Quran. In the hadiths, it is used in meanings such as "death, an incidental state

that eliminates the benefit and value of a talent or trait." False beliefs and interpretations that are widespread in society about natural disasters have created the necessity of conducting such studies. This study, which deals with the nature of the attitude that a Muslim individual should take in the face of natural disasters according to the Quran and Sunnah, aims to contribute to the correct use of religious texts in understanding extraordinary situations. Correctly and consistently associating the Quran and the Sunnah with extraordinary events is valuable in terms of accurate reading and understanding of the texts. Almighty Allah says, "He created life and death to test whose deeds are better" and "He created some fear and hunger for His servants. He states that he will definitely be tested with some loss of goods, lives and products. The causes of natural disasters are clear, and this is the subject of science. Behind these causes is the creator of these causes. When such things happen, it is necessary not to forget this and to consider whether they are a warning, a punishment or an increase in reward. Considering that evaluating such events as pure punishment and torment means deciding on the name of God, it is pointed out that it will lead to unfair and unwarranted evaluations of deceased individuals and societies. The Prophet said, "The greatest troubles come to prophets, then to saints, then to other special servants". This means that it is wrong to look for a punishment for some calamities. On the contrary, many manifestations of mercy are hidden in some of them. The troubles that occur to a Muslim are a means of erasing his sins, preventing future troubles and disasters, and providing a divine warning and warning. These disasters can also be considered as a test to increase the spiritual level of Muslims. What makes this study different is that the relevant texts are handled based on thematic reading, and the subject is supported by logical and rational data. In this study, based on the analysis of the verses, issues such as taking refuge in God's mercy, taking precautions, being patient, trusting and seeking refuge in natural disasters are touched upon. As a result, it can be said that all these issues reduce and minimize the impact of material and moral destruction of disasters on people.

Keywords

Tafsir, Hadith, Disaster, Calamity, Earthquake.

Citation

Sadan, Hamza vd. "Some Attitudes and Behaviors to be Adopted Against Natural Disasters in the Context of the Quran and Sunnah". *ULUM Journal of Religious Inquiries* 6/Special Issue (October 2023), 1-38.

<https://doi.org/10.54659/ulum.1347103>

Date of Submission	21.08.2023
Date of Acceptance	26.10.2023
Date of Publication	31.10.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External

This article is a revised and expanded version of the paper titled "Evaluation of Attitudes and Behaviors Towards Natural Disasters According to the Qur'an and Sunnah" presented at the "Academy 1st International Earthquake Studies Congress" held on May 21, 2023.

Ethical Statement

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Conceiving the Study: HS (%30), MG (%30), AK (%40)

Data Collection: HS (%35), MG (%35), AK (%30)

Author Contribution

Data Analysis: HS (%40), MG (%30), AK (%30)

Writing up: HS (%35), MG (%35), AK (%30)

Submission and Revision: HS (%35), MG (%35), AK (%30)

Plagiarism Checks

Yes - Turnitin

Conflicts of Interest

The author(s) has no conflict of interest to declare.

Complaints

ulundergisi@gmail.com

Grant Support

The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Copyright & License

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**.

Giriş

Doğal afetler, insanın istemi ve gücü dışında tezahür eden ve zaman zaman geniş ölçekli yıkımlara neden olan sel, deprem ve dolu gibi musibetlerdir. Tabii afetler, bir toplumun veya topluluğun maddî zenginliklerine büyük zarar verdiği gibi can kaybına ve yaralanmalara yol açmakta, insanların ruh dünyasını da derinden etkilemektedir. Bir başka deyişle tabii afetler, toplumun ictimâi, ekonomik ve kültürel hayatını negatif yönde etkileyen hadiselerdir.¹ Böylesi afet zamanlarında toplumun problemleri daha çabuk aşmasında ortak inançlar, dinî değerler ve ilkeler büyük işlev görür. Dini değerlerimizin temel kaynağı Kur'an bireyin maddi ve manevi sıkıntılara uğramasına mani olmak için gönderilmiş ilahi kitaptır. Konuyu biraz genelleştirerek izah etmemiz gerekirse âyette "Ey Âdemoğulları! İçinizden âyetlerimi size anlatacak peygamberler gelir de (onları dinleyerek) kim kötülükten sakınıp kendini islah ederse, onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir."² buyrulmaktadır. Aslında dünya çeşitli dertlerin sıkıntılarının ve zorlukların yaşandığı bir sahadır. Dolayısıyla zaman, mekân ve ortam farklı olsa da insanoğlu bu olumsuzlukları az ya da çok er ya da geç yaşamaktadır.³ Korku ve hüznün olmadığı yerde güven ve emniyet vardır. Buna insanoğlu çokça ihtiyaç duyar. Birey ve toplumlar ara sıra karşılaştığı musibetlerin üstesinden gelemeyeceğini zanneder. Bu durum kendilerini içinden çıkılmaz bir hale sokar. Bu çerçevede insanın maruz kaldığı problemleri iyiliğe yahut şerre yorması bilişsel; Allah'a kızması veya ona dayanması duygusal; sıkıntılara göğüs germede duaya veya ibadete kanalize olması fiili faaliyetler olarak değerlendirilebilir. Bu dünyada bazı insanlar fakir, bazıları zengin; kimi mutlu, kimi üzüntülü; kimi sağlıklı, kimi de hastadır.⁴ Bütün bu

¹ Cemalettin Şahin-Şengün Sipahioğlu, *Doğal Afetler ve Türkiye* (Ankara: Gündüz Eğitim ve Yay., 2003), 6.

² el-A'râf 7/35.

³ Mustafa Akman, "Kelâm'da İvaz Tartışması ve İvaz Bağlamında Devvânî'nin Mu'tezile Eleştirisi", *I. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi (USBK-2022) Tam Metinler Kitabı*, ed. Yücel Özden vd. (Bitlis: Nobel, 2022), 257-296.

⁴ el-Bakara 2/214.

yaşananlarla insanlar imtihan edilmektedir.⁵ Sınavın merkezinde olan insanoğlu bu kürede inişli çıkışlı bir sürecin içerisinde git-geli çok yaşar. Toplum, yaşadığı zorlu hallerde kendilerini ümitsiz hissettiklerinde⁶ özellikle bu istenmeyen ortamdan sıyrılmak için aşkın bir varlığa sığınma gereksinimi duymakta,⁷ inkârcılar ise yaşanan bu olumsuzlukları provoke edip inanç sahibi insanları daha da çıkmaza sokma pozisyonu alabilmektedir.⁸ Sonraki süreçte de müminler bu olumsuz durumu anlamlandırmak ve onun etkilerini azaltıp yok etmek için dine yönelmektedir.⁹ Yaşamı zorlaştıran ve beşeri sıkıntıya sokan doğal afetleri, sel felaketlerini, salgın hastalıkları ve kavimlerin helakini ele alan kitap,¹⁰ makale,¹¹ doktora tezi¹² ve yüksek

⁵ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî (Kahire: Dârü'l-Hicr, 2001), 3/219.

⁶ Ali Ayten, *Tanrı'ya Sığınmak / Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012), 42.

⁷ el-Bakara 2/214. “İnsanlar, denenip sınavdan geçirilmeden, “İman ettik” demekle bırakılacaklarını mı sanıyorlar? Andolsun ki biz, onlardan öncekileri de sınamıştık. Allah, elbette doğru olanları ortaya çıkaracaktır; kezâ O, yalancılara da mutlaka ortaya çıkaracaktır.” el-Ankebût 29/2-3.

⁸ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, thk. Mecdi Basellüm (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005), 2/110.

⁹ Bünyamin Açıklalın, “Suriyeli Mültecilerin Kur'an-ı Kerim ile İlgilerinin Moral ve Motivasyonlarına Etkisi -Kilis Örneği-”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (2017), 250-272.

¹⁰ Örneğin editörlüğünün Teceli Karasu-Mahsum Aytepe tarafından yapıldığı şu eser bunlardan biridir: *Dini İlimler Bağlamında Deprem* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2023). Bunun dışında şu eserleri de görmekteyiz: Ali Köse-Talip Küçükcan, *Doğal Afetler ve Din* (İstanbul: İsam Yayınları, 2000); Nuh Arslantaş, *İslâm Dünyasında Depremler ve Algılanma Biçimleri* (İstanbul: Gaye Kitapevi, 2003); Yakup Ahıska *Kavimlerin Helakı* (İstanbul: Nebevi Hayat Yayınları,2016); Recep Ardoğan, *Güzel Düşün Güzel Gör -Hayatın Renklerindeki Hikmet-* (Kahramanmaraş: Klm Yayınları, 2018).

¹¹ Ejder Okumuş, “Tabii Afetler, Din ve Toplum -Marmara Depremi Örneği-”, *İslâmî Araştırmalar* 15/3 (2002), 90-117; Selim Özarslan, “Doğal Afetler Karşısında Din ve Diyanet hizmetleri”, *IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri* (Ankara: y.y., 2009), 468-490; Orhan Aktepe, “Trafik Kazalarında ve Doğal Afetlerde Kaderin Rolü”, *Din ve Trafik (Trafik, Kader, Kaza, Tevekkül, İrade, Ahlak ve Kul Hakkı)*, 1 (2016), 221-228; Muhammet Karaosman, “Kur'ân'dan Hareketle Doğal Afetlerin ve Salgın Hastalıkların İlâhî Bir Ceza Olarak Nitelendirilmesi Sorunu”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 3/4 (2020), 98-120; Mehmet Müftüoğlu, “Kur'ân-ı Kerim'e Göre Bela ve Musibetler Karşısında İnsanın Durumu ve Manevi Değerlerin Önemi”, *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi* 3/5 (2020), 8-27.

¹² Cemalettin Sancar, *Kur'ân'da Helak Olan Kavimler* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996).

lisans tezleri¹³ bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda yaşanan bu dramatik olaylara Müslümanca bakış açısının nasıl olması gerektiğine ve nebevî bir tutumun örneğine yeterince vurgu yapılmamıştır. İşte bu çalışmada gerek âyetler gerekse hadisler tematik okuma kapsamında ele alınmış, bağlam bütünlüğüne riâyet edilerek ortaya konan tutum ve davranışlar tahlil edilmiştir. Ayrıca görebildiğimiz kadarıyla bu eserlerde müstakil olarak değerlendirmeye tabi tutulmamış olan ve önemli olduğunu düşündüğümüz “istircâ” kavramına yer verilmiştir.

Çalışmamızda afetlere karşı gösterilmesi gereken tutum ve davranışların tamamını ele almamız mevzunun hacmini aşacağından bunların bazılarını değindik. Bunlar Allah'ın rahmetine sığınmak, sabırlı olmak, tevekkül etmek, istircada bulunmak, uygun tedbir almak ve pozitif olmak gibi konulardan oluşmaktadır. Şimdi bunları başlıklar altında inceleyelim.

1. Allah'ın Rahmetine Sığınmak

İnsan dünya hayatında zaman zaman farklı afet ve musibetlere maruz kalmaktadır. Bu musibetler için Kur'an'da sınanma imtihan, bela, musibet ve fitne gibi kavramlar kullanılmaktadır.¹⁴ İnsanın maruz kaldığı musibetlerden biri doğal afetlerdir. Nitekim Kur'an'da doğal afetlerin birey ve toplumlarda günah/isyana,¹⁵ imtihana ve insanların yaptıklarına bağlı olarak meydana geldiğini söylemek mümkündür.¹⁶ Tabii afetler her ne sebeple meydana gelirse gelsin birey ve cemiyet olarak yapılması gereken ilk şeylerden biri Allah'ın rahmetine sığınmaktır.

Başta gelen musibetlerde toplumun sorumluluğuna vurgu yapan âyetler bulunmaktadır. Kur'an'a bakıldığında zaman birey ve toplumların yok olmasının

¹³ Yunus Akça, *Kur'an'da Mühlet Helâk İlişkisi* (Elâzığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001); Şükrü Ulutaş, *Kur'an-ı Kerim'de Anlatılan Helâk Olmuş Kavimlerin Ortak Özellikleri* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

¹⁴ Cahit Karaalp, “Kur'an'da Sınanma ve Sınanmayı İfade Eden Kavramlar”, *Dini İlimler Bağlamında Deprem*, ed. Teceli Karasu - Mahsum Aytepe (Ankara: Fecr Yayınevi, 2023), 118-127.

¹⁵ Recep Ardoğan, “Kelam Açısından Doğal Kötülüklerin İlahî Adalet ile Bağdaşlılığına İlişkin İzahlar”, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 4/8 (2014), 29-74.

¹⁶ Afetlerin sebepleri ve çeşitleri için bk. Mehmet Salmazzem, “Kur'an Perspektifinden Dünyevî Âfetler ve Deprem”, *Dini İlimler Bağlamında Deprem*, ed. Teceli Karasu - Mahsum Aytepe (Ankara: Fecr Yayınevi, 2023), 88-93.

çekememezlik, öfke, kin, benmerkezcilik, hırs, adam öldürme, haddi aşma, cinsel sapkınlık gibi birçok nedeni bulunmaktadır. İnsanoğlunun, dünyevî nimetlerin helal olanlarıyla yetinmesi, nizama ve ahlâkî değerlere saygı duyması ve onları yok saymaması elzemdir. Nitekim birey ve toplumların yaptığı yanlışlar sünnetullahın vaki olmasıyla neticelenebilir.¹⁷ Kur'an'da yaşanan bazı dramatik olayların sebepleri arasında insanların yaptıkları hatalar olduğu görülmektedir. Bu durum ilâhî bir ikaz ve ibret vesilesidir. Bir toplum hak dinden sapar, sahip olduğu nimetlerden dolayı kibirlenir zulmü ve ahlaksızlığı bir yaşam şekline dönüştürürse işte bu durumda, karşılaştıkları tabii afetler kendilerinin ne kadar yetersiz ve aciz olduklarını ihsas ettirir.¹⁸ Âyette “Onlar, yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, kendilerinden öncekilerin âkıbetinin nasıl olduğunu görsünler! Onlar, kuvvet ve yeryüzündeki eserleri yönünden bunlardan daha da üstündüler. Böyleyken Allah onları günahları yüzünden yakaladı. Onları Allah'ın gazabından koruyan da olmadı.”¹⁹

Dertlerin ve tabii afetlerin sürecini doğru analiz etmek adına şu kıssaya yer vermek mümkündür: Hz. Mûsâ (a.s), İsrailoğulları'ndan 72 kişiyi yanına alarak kavminin yaptığı sanal buzağıya tapmalarından dolayı Allah'tan af dilemek için Tûr-i Sînâ'ya gitmiştir. Bu durum âyette şöyle ifade edilmektedir: “Mûsâ tayin ettiğimiz vakitte buluşmak üzere kavminden yetmiş adam seçti. Onları o müthiş deprem yakalayınca Mûsâ dedi ki: Ey rabbim! Dileseydin onları ve beni daha önce helâk ederdin. İçimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden bizi helâk edecek misin? Bu iş, senin imtihanından başka bir şey değildir; onunla dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletirsin. Sen bizim velîmizsin. Artık bizi başışla ve bize acı! Sen başışlayanların en iyisisin.”²⁰ Bu âyette azabın ifade edilmesinde recfe kelimesi kullanılmıştır. Recfe, “dehşet verici, şiddetli herhangi bir gürültü ya da sarsıntı”yı ifade etmektedir. Bu kavram, deprem için de

¹⁷ Mehmet Halit Ateş, “Kur'an'da Toplumsal Anomiye Götüren Sebepler” *Journal of Analytic Divinity* 2/1 (2018), 116-161; Erdoğan Pazarbaşı, *Kur'an Ve Medeniyet (Doğuşu-Gelişimi-Çöküşü)* (İstanbul: Pınar Yayınları, 1996), 318.

¹⁸ Ardoğan, “Kelam Açısından Doğal Kötülüklerin İlahî Adalet ile Bağdaşlılığına İlişkin İzahlar”, 55; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nîsâbûrî, *el-Keşf ve'l-beyan*, thk. Salah Osman Hasan Gazali ve Emin Paşa (Cidde: Dârü't-Tefsir, 2015), 23/196.

¹⁹ el-Mü'min 40/21. Benzer âyet için bk. 34/16-17.

²⁰ el-Araf 7/155.

kullanılmaktadır. Naziât sûresinin 6. âyetinde kıyamet günü kâinatın nasıl sarsılacağı anlatılırken, bu kelime hem fiil ve hem de özne olarak geçmektedir.²¹

Yaşanan sarsıntının verdiği şok kaçınılmazdır. Bu çerçevede Râzî (öl. 606/1210) Müslüman birey ve toplumların sıkıntılarla başa çıkmasını Â'raf sûresi 155. âyette geçen velî kavramını öne çıkararak açıklar ve velîden iki şey bekleneceğini söyler: Birisi zararı gidermek, diğeri de fayda temin etmektir. Zararı gidermek faydayı temin etmekten daha önce gelmektedir.²² Bundan dolayı Hz. Mûsâ yüce Allah'tan bağışlamasını ve merhamet etmesini dileyerek zararı ortadan kaldırma duasını yapmıştır.²³ Ardından dünya ve âhiret hayatı için iyilik ve güzellik istemiştir.²⁴ Râzî, neden zararın kaldırılmasının faydanın temininden önce geldiğine açıklık getirmemektedir. Bize göre zararı gidermenin fayda temininden önce gelmesinin sebebi şudur: Zarar içinde olan insana fayda temin etmek neye yarayacaktır? Paslı bir demire pasını gidermeden boya sürmenin ne anlamı vardır? İyi bir boyama demirin zımparalanıp pasının giderilmesiyle mümkün olur. Velî merhamet eder ve sürekli iyilik üretir. Bundan dolayı deprem ve helak kavramlarının bulunduğu şartlar altında Hz. Mûsâ, bu ilâhî sığına sığınmaktadır. Bakara sûresinin 200. âyetinde sadece dünya için iyilik istemenin doğru olmadığı ve bu istekte bulunanın âhiretten hiç nasibi olmayacağı vurgulanmıştır. Bu âyetin hemen sonrasında ise dünya ve âhiret için iyiliğin istenmesi önerilmektedir. Onun içindir ki Hz. Mûsâ hem dünya hem de âhiret için iyilik istemektedir.²⁵ Dolayısıyla doğal afetler ve sıkıntılı süreçte Allah'ın rahmetine ve veliliğine sığınmak, mümin birey ve toplumların göstereceği erdemli bir davranıştır.

Allah'ın emrine tabi olmamanın ve isyankârlığın sonunda doğal afetlerin verileceğinin en açık örneği, Şuayb'ın (a.s) kavmi içinde iman etmeyenlere

²¹ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kuran Tefsiri* (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2007), 7/320-324. Bk. el-A'raf 7/73, 193-205; el-A'raf 7/90, 155.

²² Fahrüddin Muhammed b. Ömer er-Razi, et-*Tefsîrül-kebir (Mefatihül-gayb)* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990), 15/378.

²³ Burhânuddîn İbrahim b. Ömer el- Bikâî, *Nazmü'd durer fi tenasübi'l-âyâti ve's- süver* (Kahire: Darü'l Kitabi'l-İslami, 1431), 8/103.

²⁴ Fahrüddin er-Râzî, et-*Tefsîrül-kebir*, 15/378.

²⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 7/324-329.

gönderilen afettir. Kur'an'da bu durum şöyle ifade edilmektedir: “Emrimiz geldiğinde Şuayb'ı ve onunla beraber iman edenleri bizden gelen bir rahmetle kurtardık. Zulmedenleri ise korkunç bir gürlütle yakaladı da yurtlarında çöke kaldılar.”²⁶ Nitekim Medyen'deki halk tevhide unutmuş, putperestlik kök salmış, iktisâdî ve iş hayatında yozlaşma hâkim olmuş, bundan dolayı insan haklarına dikkat edilmez olmuş ve böylece ticarete ahlâkî erozyon yaygınlaşmıştır. Ancak bu coğrafyada yaşanan gerçek olayı doğal ceza/afet ve isyan penceresinden bakmayıp seküler açıdan bakan bir yaklaşımda bulunmaktadır. Örneğin Seyyid Ahmed Han bunlardan biridir. Ona göre İncil'de de yer aldığı gibi Kur'an'da zikredilen tabii afetlerle isyan eden toplum özelinde ilahi cezanın verilmesine yönelik işaretler ve bunun üzerinden yapılan göndermelerin kökleri popüler hurafelerde vardır. Bu kıssaların tarihsel gerçekliği yoktur. Popüler kıssalar kapsamında ödünç alınmış etik motiflerdir.²⁷ Seyyid Ahmed Han bu kıssaların gerçekliği yansıtmadığını iddia etse de tarihi bilgiler bu olayların yaşandığına işaret etmektedir. Nitekim ahlakî yozlaşmanın olduğu bir bölgeye doğal bir afet gelmiştir. Bu durumda yapılacak en doğru tutum Allah'ın rahmetine sığınmaktır. Bu zorluk ve sıkıntı anında Allah'ın rahmetine sığınmak nebilerin ahlakıdır. Daha önce de kısmen değinilen rahmet kelimesi yufkalığı, kalp inceliğini ve acımayı ifade eden duygu yüklü bir kavramdır. Dolayısıyla rahmet içi boşaltılmış bir kelime olmayıp tam tersine acıyı ve afeti törpüleyen onların yerine sevinci ve nimeti koyan bir iyilik duygusunu zihne getirmektedir.²⁸ Nitekim bu duygu beraberinde nimet ve rızık gibi lütufların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bu çerçevede Cürçânî (öl. 471/1078) rahmeti hayra erdirme iradesini ortaya koyma olarak tarif etmektedir. Kur'an'da türevleriyle birlikte 326 yerde geçen rahmet kelimesi eylem olarak geldiği durumda fail Allah'tır.²⁹ Rahmeti öne çıkaran âyetler,

²⁶ Hûd 10/94.

²⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Ramazan Altıntaş, Teolojik Sekülerleşmenin Neden Olduğu İnanç ve Davranış Problemleri, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2002), 76.

²⁸ Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Halil Aytânî (Beirut: Dârü'l-Marife, 2005)198; Mukatil b. Süleyman el-Belhî, *Tefsirü Mukatil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmud Şahhâne (Beirut: Dârü İhyâ'it-Türas, 1423/2002), 1/36.

²⁹ Ali Yıldız Musahan, “Müslüman Düşüncesinde Musibet-Rahmet İlişkisi”, *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* - 20/66 (2016), 129-142

hata ve günahıyla beraber kulun Allah'ın rahmetine mazhar olacağına vurgu yapmaktadır. Yüce Allah'ın rahmetinin izharının belli göstergeleri vardır. Sözelimi Allah'ın rahmân ve rahîm isimlerinin içeriğine yönelik şu değerlendirmeler dikkat çekicidir: Kur'an-ı Kerim'de rahmân Allah'a özgüdür, başka hiçbir varlığa bu isim verilmez. Bütün mahlûkata sınırsız ve sonsuz ikramı ve nimeti veren anlamına gelen rahman ismi, layık olan olmayan herkesi kuşatmaktadır. Rahîm ise çok merhametli, rahmeti bol anlamına gelmekte ve kullar bu sıfatla nitelenebilir. Dolayısıyla Allah'ın rahîm sıfatı gelecekte kullarının layık oldukları sınırsız rahmetini, ikramını ve merhametini ifade etmektedir.³⁰

Allah, rahmetinin kapsayıcı ama azabının hak eden bazılarına isabet edici olduğunu beyan ederek cezalandırmadan yana olmadığına dikkat çekmektedir. Nitekim âyette *"Rabbiniz merhamet etmeyi kendisine yazdı."*³¹ ilkesi vardır. Ama hiçbir âyette azabı kendisine yazdığını bulmak mümkün değildir. Günah işleyip tövbe etmeyen azabı kendisine yazdırır, ama Allah rahmeti kendine yazmıştır. Rahmet, Allah'ın zâtının gereği olmasına rağmen azap Allah'ın zâtının değil, kulun amelinin gereği olmaktadır. Rahmet asıl, azap ise ayrıntıdan ibarettir.³² Bu durumu şu hadis teyit etmektedir: Muâz b. Cebel'in dediğine göre *"Merkeb üzerinde Resûlullah'ın (s.a.v) terkisinde idim. Hz. Peygamber "Ey Muâz! Allah'ın kullar üzerinde, kulların da Allah üzerinde ne hakkı vardır, bilir misin?" buyurdu. Ben "Allah ve Resûlü daha iyi bilir." dedim. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v) "Allah'ın kulları üzerindeki hakkı, onların sadece Allah'a kulluk etmeleri ve hiçbir şeyi O'na ortak tutmamalarıdır. Kulların da Allah üzerindeki hakkı, kendisine hiçbir şeyi ortak tutmayan(lar)a azâb etmemesidir."* buyurdu.³³

Hz. Musa'nın problemlili ve zorlu dönemlerde Allah'ın rahmetine sığındığını söylemek mümkündür: Nitekim âyette *"Bizi rahmetine sok! Zira sen merhamet edenlerin*

³⁰ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: DİB Yayınları, 2004), 1/6-8.

³¹ el-En'âm 6/54.

³² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 7/324-329. Ayrıca bk. Mahsum Aytepe, "Deprem-Kader İlişkisi", *Dini İlimler Bağlamında Deprem*, ed. Teceli Karasu - Mahsum Aytepe (Ankara: Fecr Yayınevi, 2023), 81-84.

³³ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmâ'îl b. İbrâhîm el-Buḥârî, *Şaḥîḥu'l-Buḥârî* (Dimaşk: Dâru İbn Keşîr-Dâru'l-Yemâme, 1414/1993.), "Rikâk" 37.

en çok merhamet edenisin."³⁴ buyrulmaktadır. Onun bu arzusu af ile merhametin arasındaki ilişkiye vurgu yapmaktadır. Yüce Allah'ın rahîm, yani merhamet etme sıfatına sığınmak, onu harekete geçirmek, dileğin merkezî noktasını oluşturmaktadır. "Yüce Allah merhamet edenlerin en merhametlisidir." ifadesinden de başka merhamet edenlerin olduğunu çıkarıyoruz. Demek ki yüce Allah, rahîm denen merhamet etme sıfatından insanlara da vermiştir. Başkasına merhametli davranan kişiler, Allah'ın sıfatını yeryüzüne indirme eylemini gerçekleştirmişlerdir. Acıma duygusu insanda doğuştan vardır, ama bu duyguyu merhamet haline getirmek eğitimle olur. Çünkü merhamette sadece acıma değil sevgi, saygı, bağlılık, sıcaklık vardır. Diyebiliriz ki manevî eğitim, acıma duygusunu merhamete çeviren bir faaliyeti gerçekleştirmektir. Hz. Musa'nın yaptığı yakarış, af dilemenin yolunu çizmekte ve bağışlanmanın formülünün temeli merhamete sığınmada yatmaktadır. Hz. Musa'nın dua ile kızgınlığını ve öfkesini kontrol altına almaktadır. Siniri ve kızgınlığı ilâhî merhameti ortadan kaldırmaktadır.³⁵ Âyette yer alan rahmet, acıyan kişiye iyilik etmeyi belirgin hale getiren acıma duygusu şeklinde tarif edilir. Bu bağlamda rahmet kelimesi acıma, iyilik ve ihsanda bulunma anlamlarını kapsamaktadır. Aslında rahmet ve merhamet Allah'ın sıfatı olup insanoğlu ve diğer canlılardaki merhamet duygusu da Allah'ın rahmetinin veya merhametinin bir tezahürüdür. Dolayısıyla yüce Allah'ın rahmân ve rahîm ismi de rahmet kelimesinden türetildiğinden bütün varlıklara hitap eden bir yapıya sahiptir. Konu bağlamında Râğıb el-İsfahânî (öl. 502/1109), âyetteki "... rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır"³⁶ ifadesinden rahmetin dünyada bütün insanlığı kuşattığını, âhirette ise yalnızca müminleri içine alacağını ifade eder.³⁷ İnsan da dâhil olmak üzere her varlık, varoluşlarını rahmete borçludur. Ancak insanoğlu, özgür ve ahlâkî yapısı gereği inanç ve fiillerinin kıymetine göre cezayı ve mükâfatı hak eder. Nitekim Hz. Mûsâ'nın (a.s) "Bize bu dünyada da âhirette de iyilik yaz."³⁸

³⁴ el-A'râf 7/151.

³⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 7/313-315.

³⁶ el-A'râf 7/156.

³⁷ İsfahânî, *el-Müfredât*, 198.

³⁸ el-A'râf 7/156.

yakarışına yüce Allah “Azabıma dilediğimi uğrattırım, rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır.”³⁹ cevabıyla muhataplarına geniş bir rahmet ümidi verdiği anlaşılabilir. Ayrıca bu azaba ve rahmete vurgu yapılarak bir anlamda kullar açısından denge unsurunu gözetmek gerektiği vurgulanmaktadır. Âyetin devamında azaptan uzaklaştıran rahmete yol aldırان iyi hallere birkaç örnek olmak üzere takvalı olmak, zekâtı vermek gibi konulara dikkat çekilmektedir.⁴⁰

Allah’ın rahîm sıfatının kendisinde tezahür ettiği şahsiyetlerden biri Eyyûb’dur (a.s). Nitekim âyette “Eyyûb’u da an. Hani Rabbine ‘Başıma bu dert geldi. Ama sen merhametlilerin en üstünüsün’ diye niyaz etmişti. Bunun üzerine biz, tarafımızdan bir rahmet ve kulluk edenler için anılacak bir örnek olmak üzere onun duasını kabul ettik; kendisinde dert ve sıkıntı olarak ne varsa giderdik; ona aile-i efradını, ayrıca bunlarla birlikte bir mislini daha verdik.”⁴¹ Musibetlerin ve problemlerin giderildiğini Hz. Eyyûb’a vahyedildiği⁴² ve onun hidâyete erdirildiği⁴³ şeklinde bildirilmektedir. Bu âyette ifade buyrulduğu üzere Hz. Eyyûb, ağır bir hastalığa yakalanmış ve hastalıktan kurtulmak için Allah’ın merhametine sığınarak O’ndan şifa dilemiştir.⁴⁴ O, bütün dertler karşısında Allah’ın merhametine “Sen, merhametlilerin en merhametlisisin.” diyerek sığınmaktadır.

Bazen insanoğlu elindekinin kıymetini acıyı ve üzüntüyü yaşayınca anlamaktadır. Bu bağlamda bilgi ve fikirlerde aynı şekilde sorunlar ve gereksinimlerle gelişmektedir. Tüm bu yaşanan tabii afetler ve hastalıklar karşısında birey ve toplumlar, bunların sebeplerini ve bunlara karşı tedbirleri araştırmaya yönelmektedir. Böylelikle insanoğlu hem tedbiri hem de yetersizliği çok iyi öğrenmektedir. Bilgiye gereksinim duymakta birçok pozitif bilimler bu ihtiyaçtan ortaya çıkmıştır. Bu gereksinim duygusu meydana gelmeseydi bu bilimler

³⁹ el-A’râf 7/156.

⁴⁰ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2/469-471.

⁴¹ el-Enbiyâ 21/83-84.

⁴² en-Nisâ 4/163

⁴³ el-En’âm 6/84

⁴⁴ Ebü’l-Hasen Ali b. Muhammed el-Maverdî, *en-Nüket ve’l-uyun* (Beyrut: Dâri’l-kütübi’l-ilmiyye, 2007), 3/461; Zeynep Atalay, “Kur’an’da Zorluklar Karşısında Toplumların Tepkilerinin Psiko-Sosyal Boyutları”, *Journal of Analytic Divinity* 5/1 (2021), 226-248.

bu kadar gelişmezdi. İlim (bilme ve bilgi), kelimcılara göre kemal'dir, değer yükseltici bir niteliktir. Cehalet ise eksiklik ve kusur oluşturan, değer düşürücü bir durumdur.⁴⁵ Örneğin, İmam Şâfiî insanların gereksinim duyduğu ilim ve mesleklerin öğrenilmesinin topluma farz olduğunu ifade etmiş⁴⁶ ayrıca ilim ve amel bütünlüğünü savunmuş, ilmi “hıfzedilen değil fayda veren” olarak tarif etmiştir.⁴⁷ Evreni ve insanı yaratan Yüce Allah, insana aklı ve ilim potansiyelini vermiş, mutlak ve her şeyi kuşatan ilminden⁴⁸ ona başışta bulunmuştur.⁴⁹ Bu bağlamda imtihandaki amaç, zorluklardan etkilenen bireyin veya toplumun sabredip Allah'ın rahmetine sığınarak bu denenmeyi ruhsal bir gelişme ve arınma fırsatı olarak görüp göremeyeceğini ölçmeyi hedeflemektedir.⁵⁰

Doğal afetler sonucunda insanın maruz kaldığı bazı sıkıntılar, acılar ve musibetler onların Allah'a yönelmesine böylelikle ebedî büyük musibetlerden kurtulmalarına vesile olabilir. Dolayısıyla kimi sıkıntılar insanlara ahiret azabını hatırlatma ve günahlardan uzaklaşmalarına katkı sunmaktadır.⁵¹ Bir başka deyişle doğal afetler, isyan eden bazı topluluklar için -yukarıda anlatıldığı gibi- ceza iken iman edenler için mükâfat vesilesi olabilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de “herhangi bir günahın ve suçun cezası olmaksızın sırf inananların imanının derecesini, sabrını, şükrünü denemek için, imtihan için takdir edilen” musibetlerin var olduğundan bahsedilmektedir. Nitekim âyette “İnsanlar, denenip sınavdan geçirilmeden, sadece

⁴⁵ Seyyid Şerif Ali b. Muhammed el-Cürcâni, *Şerhu'l-mevakif*, thk. Mahmud Ömer Dimyati (Lübnan: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1998), 8/202; Ebû Abdillâh Bedrüddin Muhammed b. Bahadır b. Abdillâh ez-Zerkeşî eş-Şâfiî, *el-Mensûr fi'l-kavâidi'l-fikhiyye*, thk. Fâik Ahmed Mahmûd (Kuveyt: Vizâratü'l-Evkâf, 1985), 2/12-16.

⁴⁶ Ebû Abdillâh Şemseddîn İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turukü'l-hükmiyye fi siyâseti's-şer'iyye* (Mısır: y.y., 1317), 226-227.

⁴⁷ Ebû Nu'aym Ahmed b. Abdullâh el-İsfehânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ* (Beyrüt: Dârü'l-Kütübî'l-Arabî, 1394/1974), 9/123.

⁴⁸ er-Rahman 55/1-4; el-Alak 96/3-5.

⁴⁹ Ardoğan, “Kelam Açısından Doğal Kötülüklerin İlahî Adalet ile Bağdaşırılığın İlişkin İzahlar”, 60.

⁵⁰ Süleyman Doğanay, *Psikolojik Açından Hayatın Zorlukları Karşısında Dini İnanç ve Sabır: Nitel Bir Araştırma* (Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi), 2019), 47.

⁵¹ Ebu'l-Huseyn Abdurrahim b. Muhammed el-Hayyât, *Kitâbü'l-intisâr ve'r-redd alâ ibni'r-Ravendî el-mülhûd*, thk. Alber N. Nader (Beyrut: y.y., 1957), 65; Ebü'l-Hasan Abdülcebbâr b. Ahmed b. Abdilcebbâr el-Hemedânî, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, thk. Abdülkerim Usman (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1988), 507.

'iman ettik' demekle bırakılacaklarını mı sanıyorlar."⁵² buyurulmaktadır. Bu âyet imtihana delalet etmektedir. Konu bağlamında İbn Atıyye (öl. 541/1147) bu âyetlerin evrensel mesajlar taşıdığını insanlığın hastalık, savaş ve yoksulluk gibi problemlerle karşılaşabileceğini ve böyle bir durumda ödev ve sorumlukları yerine getirmeye vurgu yaptığını dile getirmektedir.⁵³ Hayatın bir gerçeği olarak kullar musibetlerle sınanır ve sırandığı bu süreci sağlıklı ve suhuletle yürütmesi için Yüce Allah kullarına dua, zikir, tevekkül ve manevi değerleri öne çıkararak destek verdiği anlaşılmaktadır. Bu emre muhatap olanlar emrin gereğini yerine getirdiklerinden maneviyatının güçlendiğini ve hayata bağlandığını hisseder.⁵⁴ Dolayısıyla insan bazen nimetle, bazen de sıkıntıyla denenir. Âyette "*İnsan, her ne zaman Rabbi onu imtihan edip de ona ikram eyler, ona nimetler verirse o vakit Rabbim bana ikram etti der. Ama her ne zaman imtihan edip rızkını daraltırsa o vakit de rabbim bana ihanet etti.*"⁵⁵ buyrulur. Yüce Allah'ın, hikmeti gereği farklı kabiliyet ve nimetlerle onurlandırdığı kulları bütün bunları verenin Allah olduğunu düşünerek şükretmesi gerekirken bolluğun ve bereketin kaynağını kendisinde aramaktadır. Mutlu olmasına vesilen olan nimetleri paylaşarak başkasının mutlu olmasına katkı sağlamadığı gibi böyle bir çabanın içine de girmez. Lakin aynı insanoğlu nimet azalmasıyla sırandığında bunun bir hikmeti olacağını düşünmeden sebeplerini öncelikle kendinde aramadan bütün sorumluluğu Allah'a yükler ve isyan eder, hayıflanır ve sızlanır.⁵⁶

Yaşadığımız evren Allah'ın hepimize bir emanetidir. Ancak bireye ve toplumlar, süreç içerisinde bu emanete bazen sahip çıkılmış, bazen de buna dikkat etmemiştir. Çağlar boyunca insanoğlu bir yandan dünyayı imar ederken bir yandan da doğanın dengesini bozmuş ve bir önceki kuşağın yaptığı yanlışların ve tahribatların cezasını bir sonraki nesil çekmiştir. İlmin ve tekniğin ilerlemesiyle bu tahribat daha da

⁵² el-Ankebut 29/2.

⁵³ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Atıyye, *el-Muharrerü'l-veciz* (Beirut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422), 4/305.

⁵⁴ Müftüoğlu, "Kur'an-ı Kerim'e Göre Bela ve Musibetler Karşısında İnsanın Durumu ve Manevi Değerlerin Önemi", 8-28.

⁵⁵ el-Fecr 89/14-15.

⁵⁶ Karaman vd., *Kuran Yolu*, 5/553-554; Râzi, *Mefatihü'l-gayb*, 31/170.

çoğalmış ve çoğalmaya devam da etmektedir.⁵⁷ Dolayısıyla insanların evrene karşı bilinçsiz tutum ve davranışları açlık, sel felaketi, kuraklık ve deprem gibi doğal afetlerin meydana gelmesini tetiklemiştir. Böyle bir sorunlu ve sıkıntılı süreçte kendimizle yüzleşmek ve Allah'ın rahmetine sığınarak mezkûr afetlerden kurtulmaya çalışmak gerekir. Bu tutum ve davranış erdemli mümin birey ve toplumların en önemli hasletidir.

2. Sabırlı Olmak

Sabır, Arapça s-b-r kökünden türetilmiştir. Türetildiği kök itibarıyla asıl olarak “hapsetmek ve engellemek” anlamına gelmektedir.⁵⁸ Sabrın temel anlamı olan hapsetme ve engelleme, nefsin sıkıntı ve zorluklar karşısında engellenerek ve hapsedilerek kendine ve başkasına zarar vermekten alıkonulması manasına gelmektedir. Nitekim âlimlerin sabır tanımlamalarında bu durum açıkça gözükmektedir. Zira İsfahânî sabrı “aklın ve şeriatın gerektirdiği şeyler hususunda nefsi dizginlemek”⁵⁹, Cürcânî (öl. 816/1413) ise “belâ, imtihan ve musibetlerden meydana gelen elemi Yüce Allah'tan başkasına şikâyet etmeyi terk etmek”⁶⁰ şeklinde açıklamaktadır.

İslam inanç sisteminin anahtar kavramlarından biri olan sabır hayatın pek çok aşamasında ve birçok alanda kendisine ihtiyaç hissedilen kavramlardan biridir. Sabır hem iyi ve güzel şeyler yaparken zorluklarla başa çıkmada hem de başa gelen olumsuz durumlara karşı metanetli olmada dikkate alınan kapsamı geniş bir kavramdır.⁶¹ Dinin emir ve yasaklarını yerine getirmede, sosyal ve psikolojik yaşantıda, başarının elde edilememesi veya gecikmesi, düşmanın, şeytanın

⁵⁷ Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri* (b.y.:Anadolu Yayınları, ts.), 9/4715-4716.

⁵⁸ Ebû'l-Fađl Muḥammed b. Mukerrem b. 'Alî Cemâlüddîn b. Manzûr er-Ruvefî'î İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Şâdir, 1414/1993), 4/438; Muḥammed b. Muḥammed b. 'Abdurrezzâk ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Heyet (b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.), 12/271-273.

⁵⁹ Ebû'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muḥammed er-Râğıb el-İşfehânî, *el-Mufredât fi ğaribi'l-Ḳur'ân*, thk. Şafvân 'Adnân ed-Dâvûdî (Beyrut: ed-Dâru's-Şâmiyye, 1412), 474.

⁶⁰ Ebû'l-Hasen 'Alî b. Muḥammed b. 'Alî es-Seyyid eş-Şerîf Cürcânî, *Kitâbu't-ta'rifât*, thk. Heyet (Beyrut: y.y., 1403/1983), 131.

⁶¹ Recep Önal, “Kur'an'da imani ve Ahlaki Bir Tavır Olarak Sabır”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (15 Aralık 2008), 441-454.

tuzaklarına karşı koymada, nefsin heva ve hevesine direnmede, batılın yerine hakkın ikame edilmesinde sabır önem arz etmektedir. Bütün bunların yanında deprem, sel, yangın gibi afet ve musibetlere dayanmada sabır çok önem arz etmektedir. Çünkü afetler çok sayıda insanı etkileyen, pek çok can ve mal kaybına neden olan, sosyal ve psikolojik yapıyı dumura uğratan geniş çaplı olaylardır.

Hastalıklar, kazalar, çevreden gelen veya kendi içerisinde oluşan psikolojik sorunlar, yangın, sel, toprak kayması, volkanik patlamalar, depremler gibi doğal afetler ve savaşlar insanların acı çekmesine vesile olan durumlardan bazılarıdır. Bütün bu musibetler karşısında bireyler iki farklı tavır içerisinde bulunmaktadır. Ya başına gelen bu olumsuzluklar karşısında sabırlı ve metanetli davranarak hem kendine hem de çevresindeki diğer insanlara zarar vermeden en az hasarla bu süreci atlatacak ya da sürekli şikâyet ederek, sızlanarak kendisini ruhen yıpratacak ve aynı şekilde çevresini de mutsuz edecektir.

Dini kaynaklarda musibetlere karşı inananların hangi tavırlar içerisinde olması gerektiğine ilişkin peygamberlerin hayatından örnekler verilmektedir. Yukarıda Allah'ın merhametine sığınmada örneğine değindiğimiz Hz. Eyyûb'un sabır konusunda da en güzel örneklerden biri olduğunu söyleyebiliriz. Âyetlerde Hz. Eyyûb'un varlıklı ve sağlıklı iken hastalığa yakalanarak sahip olduğu güzellikleri kaybetmesi karşısında sabretmesi övülmekte ve ibret olarak nakledilmektedir. Onun durumu "(Ey Muhammed!) Kulumuz Eyyûb'u da an. Hani o, Rabbine 'Şeytan bana bir yorgunluk ve azap dokundurdu.' diye seslenmişti."⁶² şeklinde anlatılmaya başlanmış ve böylece şeytanın onun hastalığını kullanarak ona vesvese verdiği belirtilmek istenmiştir.⁶³ Âyette onun için kulumuz denilmesi Hz. Eyyûb'un Allah katındaki konumunu yüceltmekte ve kendisi için yakınlaştırma ve tahsis anlamı taşımaktadır.⁶⁴ Aynı şekilde âyetin devamında "... Gerçekten biz Eyyûb'u sabreden bir kimse olarak bulduk. O ne güzel bir kuldu! O, Allah'a çok yönelen bir kimse idi."⁶⁵ şeklinde

⁶² Sâd 38/41.

⁶³ Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir ibn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tûnus: ed-Dârut-Tûnusiyye, 1984), 23/270.

⁶⁴ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, çev. Muharrem Tan (İstanbul: İz Yayıncılık, 1999), 2/232.

⁶⁵ Sâd 38/44.

Hız. Eyyûb'un sabrı övülmüştür. Önceki âyette de sabrın sonucu olarak ona kaybettiklerinin iki mislinin verildiği belirtilmiştir. İslâmî literatüre Eyyûb sabrı olarak geçmiştir⁶⁶ ve Hız. Eyyûb'un gösterdiği bu sabır örneği onun kemale ermesini sağlamıştır.⁶⁷ Yine bu konuda Hız. Ya'kûb'un sabrı Kur'an'da öne çıkan başka bir örnek olarak zikredilmektedir. Bilindiği üzere Hız. Ya'kûb'un diğer oğulları kıskandıkları için Hız. Yûsuf'u babasından ayırarak babalarının kendilerine meyletmesini⁶⁸ istemişler, gezme ve oynayıp eyleme⁶⁹ bahanesiyle babalarından onu almışlar ve kervanlardan birinin alıp onu uzaklara götürmesi için bir kuyuya atmışlardır.⁷⁰ Onların bu yaptıkları onu çok derinden yaralamıştır. Zira evlat acısı, acıların en şiddetlilerinden biridir. Ayrıca ilerleyen zamanlarda daha fazla erzak alabilmek amacıyla kardeşini (Bünyamin'i) de Mısır'a götürüp orada bırakmak zorunda kalmaları Yûsuf'tan sonra kardeşinin de üzüntüsü taşımasına ve hüznünün katlanmasına sebep olmuştur. Oğlunun kayboluşuna çok üzülen hatta üzüntüsünden görme duyusunu kaybeden⁷¹ Hız. Ya'kûb uzun yıllar çok sevdiği oğlunun yokluğuna sabrederek Allah Teâlâ'ya tevekkül etmiştir. Sonuçta Hız. Ya'kûb, evlatlarına kavuşmuş ve sabrın güzel sonucunu elde etmiştir. Aynı kıssada sabrından bahsedilen diğer bir peygamber de Hız. Yûsuf'tur. Çünkü o, babasından ve ailesinden koparılmak suretiyle bir taraftan aile hasretiyle kavrulurken diğer taraftan evinde yaşadığı Aziz'in karısı tarafından iftiraya uğrayarak zindana atılmış ve uzun yıllar zindanda kalmıştır.⁷² Bütün bunlar karşısında sabretmiş ve sabrının sonucunda ülkenin önde gelen şahsiyeti olmuş ve ailesine kavuşmuştur. Böylece o da sabrın güzel neticesini tatmıştır. Mısır'da önemli bir konuma gelerek kavuşma

⁶⁶ Ebû'l-Kasım Zeynüli İslâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât* thk. İbrahim Besyûnî, (Mısır: el-Heyeti'l-Mısriyye, 1431), 3/258. krş. Sâd 38/41-44. Daha fazla bilgi için bk. Ömer Faruk Harman, "Eyyûb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12/16.

⁶⁷ İsmail Yiğit, *Peygamberler Tarihi* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2004), 360.

⁶⁸ Yûsuf 12/9.

⁶⁹ Yûsuf 12/12.

⁷⁰ Yûsuf 12/10.

⁷¹ Yûsuf 12/84.

⁷² Yûsuf 12/23-45.

anında kardeşlerine “... kim kötülükten sakınır ve sabrederse şüphesiz Allah iyilik yapanların mükafatını zayı etmez.”⁷³ demesi bu durumu ortaya koymaktadır.

Yukarıda peygamber kıssalarından sabırla ilgili örnekler verildi. Genellikle peygamberler Allah'ın mesajını tebliğ ederken çeşitli zorluklarla karşılaşmışlar, kendilerine inandımayanlar tarafından baskı ve şiddete maruz kalmışlardır. Bütün bunlar karşısında sabırla hareket etmişlerdir. Kur'an bu noktada ulu'l-azm peygamberlerin sabrına özellikle değinmekte ve onların sabrını Hz. Peygamber'e hitaben “O halde ulu'l-azm peygamberlerin sabretmesi gibi sabret. Onlar için acele etme” şeklinde örnek vermektedir. Dolayısıyla sabretmek azimet sahibi peygamberlerin makamı olarak zikredilmiştir.

İnsan gücünü aşan ve insanın elinde olmayan afet ve felaketler karşısında metanetli olmak kolay değildir. Bu nedenle böyle durumlarda sabredebilmek amellerin en üstünlerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Nitekim Kur'an'da sabredenlere mükâfatlarının hesapsız bir şekilde verileceği bildirilmektedir.⁷⁴ Süfyân es-Sevri (öl. 161/778) de amellerin en faziletli olanını “belâ ve imtihan esnasında gösterilen sabır” olarak açıklamıştır.⁷⁵ Deprem veya başka herhangi bir afete maruz kalan Hz. Eyyûb, Hz. Ya'küb, Hz. Yûsuf ve burada konuyu çok uzatmamak adına zikretmediğimiz diğer peygamberler gibi başına gelen olumsuzluklar hakkında ümitsizliğe kapılmamalı, sabrederek ve dua ederek bütün her şeyin bir gün düzeleceğine inanılmalıdır. Aciz, ölümlü ve gücü sınırlı olan insanın sonsuz kudret sahibi olan Allah Teâlâ'ya yönelerek içini ona arz etmesi ve onunla iletişim kurması afetlerin tahrip edici neticesini hafifletecektir.

İmtihan, bela ve musibetlerle kişinin sınanması nefsin arzulanmadığı şeylerdir. Böyle durumda nefsin kontrol altında tutarak ona hâkim olabilmek insan gücünü zorlamaktadır. Bu nedenle kişi sabırlı olabilmek için dua etmeli, Yüce Yaraticının yardımını istemelidir. Bir âyette Hz. Peygamber'e hitaben “Sabret! Senin sabrın ancak

⁷³ Yûsuf, 12/90.

⁷⁴ ez-Zümer 39/10.

⁷⁵ Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, 2/217.

Allah'ın yardımı ile...⁷⁶ buyurulması sabrın Allah'ın inayeti ile olacağını göstermektedir. Diğer bir âyette Allah Teâlâ'nın sabredenlerle beraber olduğu müjdesi verilmektedir.⁷⁷ Başka âyette ise zulme/haksızlığa uğradığı halde karşılığında ceza yolunu seçmeyip affederek sabretmesi tavsiye edilmiş ve sabretmek azim/gayret gerektiren bir husus olarak zikredilmiştir.⁷⁸ Haksızlık karşısında sabretme azmedilmesi gereken bir durum olarak zikredildiğine göre başa gelen doğal afetlere karşı sabırlı olmak daha da azmedilmesi gereken bir durumdur. Zira doğal afetler faili insan olmayan, meydana gelip gelmemesinde kişinin çok müdahil olamayacağı durumlardır.

Deprem gibi afetlerde ilk anda sükûneti koruyabilmek, metanetli olabilmek ve sabredebilmek önemlidir. Çünkü afetlerde başa gelen durum ilk anda çok ağır gelir ve olay anından uzaklaştıkça yavaş yavaş duruma alışılmaya başlanır. Zaman içerisinde yaralar sarılır, durum kabullenilir.⁷⁹ Bu nedenle Hz. Peygamber “*Sabır ilk sarsıntı anındadır.*” buyurmuştur.⁸⁰ İmam Gazâlî (öl. 505/1111) de sabrı değerlendirirken ilk sarsıntı anında musibetlere sabretmenin önemine dikkat çekmiştir. O, değerlendirmesinde sabrı kısımlara ayırmış, başa gelen musibetlerin kulun ihtiyarına bağlı olmadığını bunlara sabretmenin mertebe bakımından diğerlerinden daha üstün olduğunu bildirmiştir ve musibetlere sabretmenin mükâfatı ile ilgili İbn Abbas'ın “Allah Teâlâ'nın farz kıldığı görevleri yapmanın üç yüz derecesi, haramlarına karşı sabretmenin altı yüz derecesi, ilk sarsıntı anında musibetlere sabretmenin dokuz yüz derecesi olduğunu” dair sözünü nakletmektedir.⁸¹ Buna göre afet ve musibetlere sabretmek sabrın diğer çeşitlerine göre daha üstün olduğu anlaşılmaktadır.

⁷⁶ en-Nahl 16/127

⁷⁷ el-Enfâl 8/46.

⁷⁸ eş-Şûrâ 42/40-43.

⁷⁹ Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 2/221.

⁸⁰ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi'u's-şâhih*, thk. Muhammed Fuâd AbdülBâkî (Kahire: y.y.,1374-75/1955-56), “Cenâiz”, 14.

⁸¹ Muhammed Ebû Hâmid Gazâlî, *İhyâ-u ulûmi'd-dîn*, çev. Ali Arslan (İstanbul: Merve Yayınları, ts.), 4/158.

Ayrıca Hz. Peygamber'in hayatında da sabrın en güzel örneklerini görmekteyiz. Taif halkını tebliğ için gittiğinde taşlanması, "hüzün yılı" denilmesine neden olan eşi Hz. Hatice ve kendisini koruyup kollayan amcası Ebû Tâlib'in vefatı, bir çocuğu hariç diğer bütün çocuklarının vefatına şahit olması gibi üzücü hadiseler karşısında sabırla hareket etmiştir.⁸²

İnsanı sarsan acı hadiseler karşısında telaşlanarak uygun olmayan hal ve hareketler içerisinde bulunmak dinin tasvip etmediği bir durumdur. Bu tür davranışlar kişiye yarar yerine zarar verir ve içinde bulunulan durumdan sağduyuyla kurtulabilmenin önünde engel teşkil eder. Sabır böyle durumlarda metin olabilme, telaştan kurtulma ve sıkıntıyı aşabilme imkânı sunar.⁸³ Ayrıca kişinin sabretmesi, Allah Teâlâ'nın hükmüne boyun eğmesi, ona teslim olması ve ondan gelen şeylere rıza göstermesi anlamına gelmektedir ki bu da Allah'ın mükâfatını kazanmaya vesile olur.

3. Tevekkül Etmek ve İstircada Bulunmak

"V-k-l" kökünden gelen tevekkül sözlük olarak acizliği ortaya koymak ve başkasına dayanmaktır. Allah katından olana güvenmek ve insanın elindeki ümit bağlamamaktır.⁸⁴ Tevekkülün bu anlamlarında hem kişinin kendi aciziyetini ve çaresizliğini ortaya koyma hem de başka bir güce dayanarak güvenmek vardır. Bu nedenle tevekkülün yaygın olarak kullanılan terim anlamı "kişinin bütün maddi ve manevi vesilelere tutunup elinden gelen gayret ve çabayı sarf ettikten sonra sonucu Yüce Mevla'ya bırakması"⁸⁵ şeklindedir.

Yukarıdaki anlamlarında görüldüğü üzere tevekkül âcizin başkasına dayanıp güvenmesidir. Deprem veya diğer ağır musibetlere maruz kalanlar bunların üstesinden gelmede aciz kalmakta ve bir desteğe ihtiyaç hissetmektedirler. İşte

⁸² Abdulalim Demir, "Kur'ân ve Sünnet Işığında Afet/Deprem Musibetlerine Karşı Takınılması Gereken Tutumlar", *Dini İlimler Bağlamında Deprem*, ed. Teceli Karasu - Mahsum Aytepe (Ankara: Fecr Yayınevi, 2023), 159.

⁸³ Mustafa Çağrı, "Sabır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/337-339.

⁸⁴ Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, 31/98.

⁸⁵ A. Hamdi Akseki, *İslam Dini (İtikat, ibadet ve Ahlak)* (Ankara: Güzel Sanatlar Matbası, 1969), 98.

böyle durumlarda diğer insanların yardımı olmakla birlikte gerçek anlamda destek Allah Teâlâ'dır. Âyetlerde de bu duruma işaret edilmektedir: "...Tevekkül edenler yalnız Allah'a tevekkül etsinler."⁸⁶ Dolayısıyla birine tevekkül edilecekse onun Allah'tan başkası olamayacağı belirtilmiş olmaktadır. İmanı içerisinde barındıran inanç sisteminin tevekkül telakkisi bu şekildedir.

Tevekkül, Kur'an'ın anahtar kelimelerinden biri olarak geçmekte ve inananların Allah Teâlâ'ya güvenip dayanmaları gerektiğini ortaya koymaktadır. Tevekkül, inananların Allah'a bağlılığını ve güveni göstermektedir. Dolayısıyla tevekkül imanla doğrudan ilişkili kavramlardan biridir. Bu nedenle Gazâlî tevekkülü tevhid inancıyla ilişkilendirmiş, tevhidi tevekkülün esası olarak nitelendirmiştir. Bu bağlamda tevekkülle ilgili olarak "Kur'an'da tevhidle ilgili her ne zikredilmişse o, Allah'tan başkasından ilgiyi kesip vahid ve kahhar olan Allah Teâlâ'ya tevekkül etmeye çağırılmaktadır." değerlendirmesini yapmıştır.⁸⁷ Kur'an'da verilen bilgiye göre Hz. Mûsâ'nın "Ey kavmim! Eğer siz gerçekten Allah'a iman etmişseniz, eğer O'na teslim olmuş kimseler iseniz, artık sadece O'na tevekkül edin" demesi tevekkül ile iman ve İslam arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Yine Hz. Mûsâ, kavminin kutsal topraklara girmesini istediğinde kavminin orada zorba bir topluluk olduğunu bildirmesi ve onlar oradan çıkmadan bu kutsal topraklara girmeyeceklerini söylemesi üzerine kavmi içinden Allah'ın kendilerine nimet verdiği inançlı iki adam "Onların üzerine kapıdan girin. Oraya girdiniz mi artık siz kuşkusuz galiplersiniz. Eğer mü'minler iseniz yalnızca Allah'a tevekkül edin." demesi de tevekkül ve iman bağlantısını göstermektedir. Ayrıca Kur'an'ın Hz. Mûsâ'nın ve iki kişinin dilinden aktardığı bu sözler mü'min olma vasfının Allah'a tevekkülü beraberinde getirdiğini göstermektedir. Aynı şekilde bu âyetler, tevekkül etmenin müminin önemli bir vasfı olduğunu ortaya koymaktadır.

İnancın bir gereği olan tevekkül, inanan kalbin mutmain olmasını, psikolojik olarak rahatlamasını, kendini daha güçlü hissetmesini sağlamaktadır. Kendini kimsesiz hissedenlerin, yalnızlık girdabına düşenlerin, yardımcı ve destekçi

⁸⁶ İbrâhîm 14/12; et-Tegâbüin 64/13.

⁸⁷ Gazâlî, *İhyâ-u Ulûmi'd-dîn*, 4/155-156.

arayışında olanların ruhen canlanmasına neden olmaktadır. Konuyla ilgili yapılan bir araştırmada tevekkülün başa gelen olumsuz durumu kabullenmeyi kolaylaştırdığı, iyimserliğe yönelttiği, öfkeyi yatıştırdığı, iletişimde olumluluğu artırdığı, kaygıyı azalttığı ve kişiyi sakinleştirdiği vurgulanmıştır.⁸⁸ Bütün bunlar insanların afet ve musibet dönemlerinde en çok ihtiyaç hissettikleri durumlardır. Bu nedenle tevekkül, müminin olumsuzlukları yenmede en çok başvurması gereken manevi sığınaklarından biridir.⁸⁹

İstirca ise sözlük anlamı olarak “geri dönmek, geri vermek, geri almak, dönmesini istemek” anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise musibet anında bakara suresi 256. âyetinde geçen “İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn” âyetini söylemektir.⁹⁰ Hz. Peygamber bir musibet isabet ettiğinde istircada bulunmayı tavsiye etmektedir. Rücü’ kökünden gelen istirca, günümüzde genellikle vefat eden kişinin arkasından okunur. Fakat Hz. Peygamberin uygulamasında başa gelen bütün bela, sıkıntı ve musibet anında söylenen bir sözdür ve hadislerde bu durum açıkça ortaya konmaktadır: “Kim musibet anında istirca ederse Allah onun musibetini giderir, akıbetini güzelleştirir ve ona kendisinden razı olacak salih bir netice nasîb eder.”⁹¹ Bildirildiğine göre Hz. Peygamber’in kandili sönmüş, bunun üzerine o istirca âyetini okumuş Hz. Âişe bunu önemsiz bularak “bu bir kandil” deyince “Mümine sıkıntı/üzüntü veren her şey musibettir.” cevabını vermiştir.⁹² Bu nedenle mümin başına gelen büyük küçük her türlü keder ve acı veren duruma karşı istircada bulunması tavsiye edilmiştir.

Bela ve musibetler karşısında tevekkül ve istirca pasif bir bekleyiş, eli kolu bağlı olma hali değildir. Sebeplere tevessül etmeden sadece dua ve tevekkül etmek dinin

⁸⁸ Meryem Şahin - Hayati Hökelekli, “Tevekkül Psikolojisi: Nedenleri, Süreci ve Sonuçları Hakkında Nitel Bir Araştırma”, *International Journal of Social Inquiry* 12/2 (30 Aralık 2019), 826-829.

⁸⁹ Demir, “Kur’ân ve Sünnet Işığında Afet/Deprem Musibetlerine Karşı Takınılması Gereken Tutumlar”, 154-155.

⁹⁰ İbn Manzûr, *Lisân'l-‘Arab*, 8/117.

⁹¹ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Aḥmed b. Eyyûb eṭ-Ṭaberânî, *el-Mu‘cemu'l-kebir*, thk. Ḥamdî b. ‘Abdulmecîd es-Selefi (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.), 12/255.

⁹² Celâluddîn Muḥammed b. Aḥmed el-Maḥallî-Celâluddîn ‘Abdurrahman b. Ebîbekr es-Suyûtî el-Maḥallî es-Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn* (Kahire: Dâru'l-Hadis, ts.), 32.

istediği bir durum değildir. Böyle bir tevekkül anlayışı kişiyi atalete, üretmemeye ve hareketsizliğe sürükler. Hâlbuki yüce dinimiz çabalamanın ve çalışmanın önemini “İnsana ancak çalıştığıının karşılığı vardır.”⁹³ şeklinde ifade etmektedir. Diğer taraftan tevekkül ve istirca ile kaza ve kader inancı arasında da sıkı bir ilişki vardır. Kaza, kader ve tevekkül insanın rüzgârın önündeki bir yaprak gibi rüzgârın estiği yere savrulması anlamına gelmemektedir. “İnsanın kaderi önceden belirlenmiş dolayısıyla netice değişmez.” düşüncesiyle tedbiri, gayret ve çabayı bırakmak rüzgârın önündeki yaprak gibi savrulmamıza neden olacaktır. İnsan aklını ve iradesini kullanarak faydalı olanı elde etme ve zararlı olanı defetme görev ve sorumluluğunu taşımaktadır.

Deprem ve afetlerle ilgili değerlendirmelerde başa gelen bu musibetlerin bir taraftan kader olmadığı ve kaderin sonucu olmadığı diğer taraftan da bunların tamamen kaderin sonucu olduğu, önceden tedbir almak veya depreme uygun zemin ve şartlarda binalar yapmakla ilgisinin olmadığı gibi düşüncelerle karşılaşmaktayız. İnsanların bir kısmı kaza ve kaderin etkisini dikkate almazken diğer bir kısmı da tedbir ve doğru tevekkülün etkisini yok saymaktadırlar. Öncelikle başa gelen/gerçekleşmiş her şey kader ve kazadır. Bir şey gerçekleşikten sonra “bu kader ve kaza değildir” demek kader ve kaza inancıyla uyuşmamaktadır. Zira kader ve kaza her şeyin Allah Teâlâ'nın bilgisi ve iradesi ile düzenlenerek gerçekleşmiş olduğunu ifade eder. Her şeyin bir ölçüye göre yaratıldığını,⁹⁴ her şeyin onun bilgisinde olduğunu ve kayıt altına alındığını⁹⁵ ve Allah'ın emrinin yazılmış bir kader olduğunu⁹⁶ bildiren âyetler, kader ve kazanın Allah'ın iradesinde olduğunu göstermektedir. Hadislerde de bu durum açıkça ifade edilmiştir. Bir hadiste “Hiçbir nefis yoktur ki cennet ve cehennemdeki yeri bilinmiş olmasın.” denilmekte,⁹⁷ başka bir hadiste ise Hz. Peygamber'e müşriklerin çocukları hakkında sorulduğunda “Allah

⁹³ en-Necm 53/39.

⁹⁴ et-Talâk 65/3.

⁹⁵ el-Bakara 2/29; el-Kamer, 54/52-53; en-Neml 27/75.

⁹⁶ el-Ahzâb 33/38.

⁹⁷ Muslim, "Kader", 7.

onları yarattığında onların ne yapacaklarını bilir.” demiştir.⁹⁸ Bu hadisler kişinin yaşantısının sonunda cennet ve cehennemden hangisine gideceğini, yapıp ettiklerini Allah Teâlâ'nın önceden bildiğine işaret etmektedir.

Diğer taraftan insan iradesini tamamen yok sayan söylemler, kişiyi tembellik ve atalet gibi istenmeyen hususlara itmektedir. Bunun yanırlılığıyla ilgili Hz. Peygamber ve sahabeden birçok haber gelmiştir. Örneğin konuyla ilgili bir haber şöyledir: “İçinizde, cennet veya cehennemdeki yeri önceden bilinmeyen kimse yoktur.” Orada bulunanlar “Ey Allah'ın Resûlü! Biz akıbetimizi ezeldeki o yazıya havale edip ameli bırakalım mı?” dediler. Hz. Peygamber “(Hayır) siz görevinizi yapmaya bakın. Herkes niçin yaratıldı ise onu kolayca elde eder.” buyurdu.⁹⁹ Dolayısıyla ne sadece tedbir ne de sadece kader ve kaza ile ilişkilendirerek bu tür musibetlere yaklaşılmalıdır.¹⁰⁰ Depremın meydana gelmesine engel olunamaz, ancak önceden alınacak önlemlerle onun vereceği zararlara engel olunabilir. Tedbir almak kaderden kaçmak değildir. Bu noktada Şam seferinde Hz. Ömer'in veba hastalığından dolayı orduya geri dönme emrini vermesi üzerine ordunun komutanı Ebu Ubeyde Hz. Ömer'e “Allah'ın Kaderinden mi kaçyorsun?” diyerek kararını eleştirmesi Hz. Ömer'in “Evet Allah'ın kaderinden kaçıyorum. Fakat yine onun kaderine sığmıyorum.” şeklinde verdiği cevap konuyu özetler mahiyettedir. Bütün zorluklara karşı tedbir almak önemli olduğu gibi insanın gücünü aşan afet ve musibetlere karşı tedbir almak daha da önem arz etmektedir. Önemine binaen biraz daha bu hususta durmak gerekmektedir.

4. Uygun Önlemler Almak

Afet ve musibetlere karşı İslâmî tutum ve davranışlardan bir diğeri ise her afete karşı uygun ve yeterli tedbir almaktır. Nitekim Hz. Peygamber yangın ihtimaline karşı tedbir olarak insanlara gece yatmadan önce evlerindeki ateş i söndürmelerini tavsiye etmiştir.¹⁰¹ Yine Hz. Peygamber veba olan yere insanların giriş çıkış

⁹⁸ Muslim, "Kader", 28.

⁹⁹ Müslim, “Kader”, 6-8.

¹⁰⁰ Afetler ve kader ilişkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Aytepe, “Deprem-Kader ilişkisi”, 81-84.

¹⁰¹ Buhârî, “İsti'zan”, 499; Müslim, “Eşribe”, 101

yapmalarını yasaklamıştır.¹⁰² Hz Peygamber'in bu emrine uygun olarak Hz. Ömer de -yukarıda belirtildiği gibi- salgın olan yere gitmemiş, kendisini kaderden kaçmakla itham eden kişilere hastalığa yakalanmamak için tedbir almanın kaderden kaçış olmadığını söylemiştir.¹⁰³

Ayrıca Hz. Peygamber ahabını korkuluksuz damda uyumamaları, fırtınalı günlerde deniz yolculuğuna çıkmamaları,¹⁰⁴ böyle günlerde mümkünse evden dışarı dahi çıkmamaları, çıkmak zorunda kaldıklarında ise yalnız çıkmamaları konusunda uyarmıştır.¹⁰⁵ Hz. Peygamber'in tüm bu uyarılarına rağmen ahabın zaman zaman bu uyarıları kulak ardı ettiği ve bu nedenle bir takım afet ve musibetlerin ağır ve yıkıcı etkisinden kurtulamadığı bilinmektedir.¹⁰⁶ Hz. Peygamber, her türlü afet ve musibet karşısında gerekli tedbirlerin alınmasını tavsiye etmiştir. Tedbir alınmadan sırf kader düşüncesiyle afet ve belalara karşı durmanın ve sorumluluğu kadere atmanın dinde yeri yoktur. Hz. Peygamber de tedbir alınmaması sebebiyle meydana gelen zararların sorumluluğunun tamamen kişinin kendinde olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁷

Yukarıda bahsedilen birkaç hadisten bela ve musibetlere karşı tedbir almanın dinin emri olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır. Bununla birlikte günümüzde musibetlere karşı önlem olarak ne yapılması gerektiği hususu da önem arz etmektedir. Günümüzde bela ve musibetlere karşı yapılması gerekenleri musibet öncesi, musibet esnasında ve musibet sonrası olarak ele almak mümkündür. Musibet öncesi yapılması gerekenler şunlardır: Öncelikle her türlü bela, musibet ve afet durumuna karşı toplumu önceden bilinçlendirmek gerekmektedir. Bilinçli bireyler

¹⁰² Buhâri, "Tıbb", 30.

¹⁰³ Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1990), 3/215.

¹⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Şuayb el-Arnâvut-Adil Mürşid) (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1995), 5/79, 271.

¹⁰⁵ Müslim, "Fezâil", 3.

¹⁰⁶ Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) döneminde gece yatarken ateşin söndürülmemesi nedeniyle bir evin yandığı rivâyet edilmektedir. Bk. Buhâri, "İsti'zan", 499. Yine Hz. Peygamber'in (s.a.v) fırtınalı bir günde insanları dışarıya çıkmamaları konusunda ikaz ettiği halde iki kişi dışarı çıkmış ve ölümden dönmüşlerdir. Bk. Müslim, "Fezâil", 3.

¹⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/79, 271.

deprem öncesi alacakları tedbirlerle depremin zararının en aza indirilmesine katkı sağlayacaklardır. Ayrıca bu kişiler musibet esnasında yapılması ve yapılmaması gerekenleri bildikleri için panikten ve hata yapmaktan kaçınacaklar ve başkalarına da yardımda bulunacaklardır. Toplum bilinçlendirme faaliyetleri ise yalnız bir kuruma veya bir grup insana bırakılmamalı, bu faaliyet bütün kurumların iş birliğiyle yürütülmelidir. Musibet öncesi dikkat edilmesi gereken bir diğer husus işi erbabına teslim etmektir.¹⁰⁸ Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de yüce Allah işi ehline vermemizi emretmektedir.¹⁰⁹ İş ehline teslim etmek de zaman zaman tek başına yetersiz kalabilmektedir. Ayrıca yapılan işin sağlam yapılması da gerekmektedir. Nitekim Kur'an'ı Kerim'de yüce Allah insanlara işlerini sağlam ve güzel yapmaları konusunda telkinde bulunmaktadır.¹¹⁰ İş sahiplerinin de işin sağlam yapılması için çalışanlara maddi ve manevi desteği esirgememeleri gerekmektedir. Musibet öncesi dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise tabiatın dengesini bozmadan ve çevre koşullarına riayet ederek iş yapmaya özen göstermektir. Yüce Allah Kur'ân'da¹¹¹ doğanın dengesinin gözetilmediği takdirde karada ve denizde bozulmaların meydana geleceği uyarısında bulunmaktadır. Musibet öncesi alınması gereken bir diğer önlem ise musibetlere karşı ilmi araştırmalar yapacak bireyler yetiştirmek ve bilimin göstergeleri doğrultusunda hareket etmektir. Musibet öncesi yapılması gereken son iş ise artık tüm önlem ve tedbirleri aldıktan sonra Allah'a güvenmek ona dayanmak yani tevekküldür.¹¹²

Musibet esnasında yapılması gerekenler: Ne kadar önlem alınırsa alınsın bela, musibet ve afeti tamamen önlemek mümkün olmamaktadır. Bu nedenle bireylerin musibet esnasında ve sonrasında takınması gereken tavırlar konusunda da

¹⁰⁸ Demir, "Kur'ân ve Sünnet Işığında Afet/Deprem Musibetlerine Karşı Takınılması Gereken Tutumlar", 148-150.

¹⁰⁹ en-Nisa 4/58.

¹¹⁰ Bk. el-Bakara 2/195; el-Mâide 5/93; el-Kehf 18/30; Yûnus 10/26.

¹¹¹ er-Rûm 30/41.

¹¹² Demir, "Kur'ân ve Sünnet Işığında Afet/Deprem Musibetlerine Karşı Takınılması Gereken Tutumlar", 150-155. Tevekkül konusu daha önce işlendiği için burada tekrara girmemek adına açıklama gereği duyulmamıştır.

bilinçlendirilmesi elzemdir. Musibet esnasına takınılması gereken tavırlar sabır,¹¹³ dua,¹¹⁴ merhamet¹¹⁵ ve yardımlaşmaktır.¹¹⁶ Sabır ve dua kişiyi musibet esnasında diri tutar, ona moral ve motivasyon kaynağı olur ve onun mücadele azmini artırır. Merhamet ve yardımlaşma ise afet ve musibete maruz kalan kişilerin maddi ve manevi yönden desteklenmesini sağlayarak bu kişilerin zor zamanları daha az hasarla atlatmalarına olanak sağlar.¹¹⁷

Musibet sonrası yapılması gerekenler ise şöyledir: Musibet sonrası yapılması gerekenlerin başında bireylerin maddi ve manevi olarak yaptıkları hataları sorgulayarak onlardan ders çıkarması ve bir daha yapmamaya karar vermesi, eksiklerini tamamlaması ve tekrar karşılaşılması muhtemel olan afetlere karşı hazır olacak şekilde bir yaşam sürmesidir.¹¹⁸ Zira deprem, sel, hortum, kuraklık, yangın, salgın hastalıklar vb. afet ve musibetler insanoğlunun her daim karşılaştığı maddi ve manevi etkileri olan vakıalardır. Bütün tedbirlere rağmen insanın bela ve musibetlere uğraması mümkündür. Kişinin yaşadığı bu musibet onun günahlarına kefarettir.¹¹⁹ Nitekim Hz. Peygamber'den bu meyanda nakledilen çok sayıda rivayet bulunmaktadır.¹²⁰

¹¹³ Yüce Allah Kur'an'ı Kerim'de "Ey iman edenler sabrederek ve namazla Allah'tan yardım dileyin. Şüphesiz Allah sabredenlerle beraberdir." Nuyurmaktadır. Bk. el-Bakara 2/153.

¹¹⁴ Nitekim Yüce Allah Kur'an'ı Kerim'de "Duanız olmasa ne diye size ehemmiyet vereyim." demektedir. Bk. el-Furkân 25/77.

¹¹⁵ Hz. Peygamber (sav) "Merhamet etmeyene merhamet edilmez" demektedir. Müslim "Fedâil", 65.

¹¹⁶ Yüce Allah "İyilik ve takvâda yardımlaşın..." buyurmaktadır. Bk. el-Mâide 5/52.

¹¹⁷ Demir, "Kur'an ve Sünnet Işığında Afet/Deprem Musibetlerine Karşı Takınılması Gereken Tutumlar", 155-166.

¹¹⁸ Yüce Allah Kur'an'ı Kerim'de "Bir toplum kendini değiştirmedikçe Allah onları değiştirmez." demektedir. er-Râd 13/11.

¹¹⁹ Demir, "Kur'an ve Sünnet Işığında Afet/Deprem Musibetlerine Karşı Takınılması Gereken Tutumlar", 166-170.

¹²⁰ "Allah Müslümanın vücuduna batan dikene varıncaya kadar sıkıntı, hastalık, endişe, keder, acı ve kaygı gibi musibetleri onun günahlarına keffaret kılar." Bk. Buhârî, "Merdâ" 1; Müslim "Birr", 50; "Allah hayrını dilediği kimseye, günahlarına keffaret olacak musibet verir." Bk. Buhârî, "Merdâ" 1. "Allah bir kimseye hayır dilerse günahlarını bağışlamak ve derecesini yükseltmek için onu bela ve musibete uğratar." Bk. Buhârî, "Merdâ" 1.

5. Pozitif Olmak

Bela ve musibetlere karşı zararı hafifletmek ve en aza indirmenin yollarından birisi de afet ve musibet anında iyimser olmaktır. Kur'ân-ı Kerim ve sünnette bu manada çok sayıda âyet ve hadis bulunmaktadır. Hz. Peygamber, en zor ve sıkıntılı durumlarda dahi hem kendisi iyimser olmuş hem de yanında bulunan insanlara ümit vermiş ve onların hep pozitif düşüncelerini sağlamıştır. Nitekim Hz. Peygamber'in hicret esnasında Hz. Ebubekir'e verdiği teselli Kur'ân'da şöyle ifade edilmektedir: *“Siz Peygambere yardımcı olmasanız da önemli değil. Nitekim inkârcılar onu iki kişiden biri olarak yurdundan çıkardıklarında Allah ona yardım etmişti. Hani onlar mağaradaydılar; arkadaşına ‘Tasalanma! Allah bizimle beraberdir.’ diyordu. Derken Allah ona kendi katından bir güven duygusu indirdi, sizin göremediğiniz askerlerle onu destekledi ve inkârcıların sözünü değersiz hale getirdi. Allah'ın sözü ise en yücedir. Çünkü Allah mutlak galiptir, hikmet sahibidir.”*¹²¹Yine yüce Allah Uhud savaşında Müslümanları teselli etmiş ve onları düşman karşısında mücadele etmek hususunda motive etmiştir. İlgili âyet şu şekildedir: *“Düşman topluluğunu takip hususunda gevşeklik göstermeyin. Siz acı çekiyorsanız şüphesiz onlar da sizin çektiğiniz gibi acı çekiyorlar. Üstelik siz Allah'tan, onların beklemedikleri şeyleri umup bekliyorsunuz! Allah her şeyi bilmektedir, hikmet sahibidir.”*¹²² Konuya bir diğer örnek Hz. Peygamber'in hasta ziyaretleridir. Hz. Peygamber hasta ziyaretlerine gittiği zaman sağ eliyle hastanın alnını sıvazlar, hastanın elini kendi elinin içine alır, şefkatle hatırını sorar: *“Geçmiş olsun, inşallah hastalığın günahlarını temizler.”* buyurur ve *“Ey insanların Rabbi! Bu hastalığı gider, şifa ver; sen şifa verensin. Senin şifandan başka bir şifa yoktur derdi.”*¹²³ Şeklindeki hadis ve benzer diğer rivâyetlerden Hz. Peygamber'in hastalara dua ederek ve diğer birtakım telkinlerle onlara psikolojik destek sağladığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de Yüce Allah *“Her zorlukla birlikte elbet bir kolaylık vardır.”*¹²⁴ diyerek

¹²¹ et-Tevbe, 9/40.

¹²² en-Nisâ 4/104.

¹²³ Buhârî, “Tevhid”, 31. Hz. Peygamber'in (s.a.v) hastalara yaklaşımıyla ilgili daha fazla bilgi için bk. Garip Aydın, “Manevi Destek Bağlamında Hz. Peygamber'in Hastalara Yaklaşımı”, *Bilimname* 31 (12 Aralık 2016), 249-274.

¹²⁴ el-İnşirâh 94/5.

Müslümanları zorluklar karşısında sabırlı olmaları ve mücadeleden vaz geçmemeleri hususunda cesaretlendirmektedir. Hz. Peygamber'den nakledilen ve Müslümanları bela ve musibetlere karşı mücadele konusunda motive eden şu hadis de konuya bir diğer örnek olarak gösterilebilir: *“Müminin başka hiç kimsede bulunmayan ilginç bir hali vardır. Onun her işi hayırdır. Eğer bir genişliğe nimete kavuşursa şükreder ve bu onun için bir hayır olur. Eğer bir darlığa musibete uğrarsa sabreder ve bu da onun için bir hayır olur.”*¹²⁵ Yukarıda örnek mahiyetinde verilen birkaç âyet ve hadisten de açıkça anlaşılacağı üzere bela ve musibet anında moral ve motivasyonlarını kaybetmemeleri için Allah ve Resulü tarafından Müslümanlara psikolojik destek sağlanmıştır. Hz. Peygamber de bela ve musibet anında sürekli sakin kalmış, iyimser olmuş, ümitsizliğe düşmemiş ve çevresindeki insanları da bela ve musibetler konusunda takınılması gereken tavır konusunda bilgilendirmiştir.

Sonuç

İnsan var olduğundan beri çeşitli şekillerde sınanmaktadır. Bu sınamalardan bazıları da doğal afetler şeklinde ortaya çıkmaktadır. Burada en önemli nokta, bu afetler sonucunda yaşanan olumsuzluklar karşısında müminlerin nasıl bir tutum ve davranış içerisinde olacağıdır. İki yol gözükmektedir: Ya bunların sebebini Allah'a bağlayarak onları salt bir ceza olarak görmek ya da bütün bu yaşanan olaylardan dersler çıkararak var olan bu ezici ve yorucu süreci Allah'ın rahmetine sığınarak, sabırla musibetlere göğüs gererek, doğru bir tevekkül anlayışını benimseyerek, nebevî öğretiyi sınımsız sarılarak bu sıkıntıların üstesinden gelmektir. Doğal afetler insanın kendine dönmesini ve sade gerçekliğini hatırlatmaktadır. Ayrıca tabii afetler, Allah'a muhtaç olduğumuza ve sorumluluğumuzun bilincinde olmaya dikkat çekmektedir. Mümin birey ve toplumların sabır erdemi testini başarıyla geçmesi ancak yaşadığı olaylara karşı gösterdiği tutum ve davranışlarla orantılıdır. Kur'an'da toplumların yaşadıkları acılara, dertlere ve afetlere vurgu yapılması onların kaçınılmaz bir sürecin içerisinde olmalarını ihsas ettirmektedir. Dolayısıyla bireylerin ve toplumların sınanıldığı şeyler farklı olsa da burada yapılması gereken

¹²⁵ Müslim, “Zühd”, 64.

şey Kur'an ve sünnet odaklı bir tutum ve davranış geliştirmek hem dünyevi hem de uhrevi açıdan muhataplarını mutlu ve huzurlu kılacaktır.

Müslüman bireyin -Kur'an ve sünnet ışığında- doğal afetlere karşı takınması gereken tutum ve davranışlar kısaca özetlenecek olursa şöyledir: Birincisi, her bir afet ve musibete karşı uygun, yerinde ve zamanında tedbir almaktır. Tedbir almak kaderden kaçmak değildir. Fakat afet ve musibetlerin tamamen tedbirle önüne geçilebileceğini düşünmek de fazla iyimserlik olacaktır. Nitekim afetler konusunda ileri teknoloji kullanan ülkeler dahi afetlerin yol açtığı maddi ve manevi zararlardan tamamen kurtulamamışlardır. Dolayısıyla afet ve musibetlere sadece tedbir veya sadece kader ve kaza olarak yaklaşmak hata olacaktır.

İkincisi, Allah'ın rahmetine sığınmaktır. Allah'ın rahmetine sığınan kişi başa gelen musibetlerin bir imtihan vesilesi olduğu bilinciyle hareket ederek afet ve musibetlere karşı mücadele azmi ve kararlılığı kazanacaktır.

Üçüncüsü, Allah'tan gelen musibetleri gönül hoşluğu ile karşılamak için sabırdır. Kişinin sabretmesi Allah Teâlâ'nın hükmüne boyun eğmesi, ona teslim olması ve ondan gelen şeylere rıza göstermesi anlamına gelmektedir. Bu manadaki bir sabır kişiye afet ve musibetler karşısında mental açıdan güç verecektir.

Dördüncüsü, bela ve musibetler karşısında yalnız Allah'a güvenmek ve başka bir varlığa ümit bağlamamak anlamına gelen tevekküldür. Bu tür tevekkül anlayışına sahip olan kişi hem kendi acizyetinin ve çaresizliğinin farkındadır, hem de yalnız Allah'a güvenme kararlılığı taşımaktadır. "Kişinin maddi ve manevi vesilelere tutunup elinden gelen gayret ve çabayı gösterdikten sonra sonucu Allah'a bırakması" şeklinde tanımlanan tevekkül anlayışı da kişiye bela ve musibetler karşısında maddi ve manevi güç verecektir. Çünkü tevekkül âcizin başkasına dayanıp güvenmesidir. Deprem veya diğer ağır musibetlere maruz kalanlar bunların üstesinden gelmede aciz kalmakta ve bir desteğe ihtiyaç hissetmektedirler. İşte böyle durumlarda diğer insanların yardımı olmakla birlikte gerçek anlamda destek Allah Teâlâ'dır.

Kaynakça | References

- Abdulcebâr, b. Ahmed el-Hemedânî. *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, thk. Abdülkerim Usman. Kahire: Mektebetü Vehbe, 1988.
- Açıkalın, Bünyamin. Suriyeli Mültecilerin Kur'an-ı Kerim ile İlgilerinin Moral ve Motivasyonlarına Etkisi -Kilis Örneği-. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi* 14 (2017), 250-272.
- Ahıska, Yakup. *Kavimlerin Helaki*. İstanbul: Nebevi Hayat Yayınları, 2016.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvut-Adil Mürşid. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1995.
- Akça, Yunus. *Kur'an'da Mühlet Helâk İlişkisi*. Elâzığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Akman, Mustafa. "Kelâm'da İvaz Tartışması ve İvaz Bağlamında Devvânî'nin Mu'tezile Eleştirisi". *I.Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi (USBK-2022) Tam Metinler Kitabı*. ed. Yücel Özden vd. 257-296. Bitlis: Nobel, 2022, 257-296.
- Akseki, A.Hamdi. *İslam Dini (İtikat, ibadet ve Ahlak)*. Ankara: Güzel Sanatlar Matbası, 20. Baskı., 1969.
- Aktepe, Orhan. "Trafik Kazalarında ve Doğal Afetlerde Kaderin Rolü". *Din ve Trafik (Trafik, Kader, Kaza, Tevekkül, İrade, Ahlak ve Kul Hakkı)* 1 (2016), 221-228.
- Altıntaş, Ramazan. "Teolojik Sekülerleşmenin Neden Olduğu İnanç ve Davranış Problemleri". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2002), 55 - 84.
- Ardoğan, Recep. "Kelam Açısından Doğal Kötülüklerin İlahî Adalet ile Bağdaşırılığına İlişkin İzahlar". *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 4/8 (2014), 29-74.
- Ardoğan, Recep. *Güzel Düşün Güzel Gör -Hayatın Renklerindeki Hikmet-. Karamanmaraş: Klm Yayınları, 2018.*
- Arslantaş, Nuh. *İslâm Dünyasında Depremler ve Algılanma Biçimleri*. İstanbul: Gaye Kitapevi, 2003.
- Atalay, Zeynep. "Kur'an'da Zorluklar Karşısında Toplumların Tepkilerinin Psiko-Sosyal Boyutları". *Journal of Analytic Divinity* 5/1 (2021), 226-248.
- Ateş, Mehmet Halit. "Kur'an'da Toplumsal Anomiye Götüren Sebepler". *Journal of Analytic Divinity* 2/1 (2018), 116-161.
- Aydın, Garip. "Manevi Destek Bağlamında Hz. Peygamber'in Hastalara Yaklaşımı". *Bilimname* 31 (12 Aralık 2016), 249-274.
- Ayten, Ali. *Tanrı'ya Sığınmak / Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.

- Aytepe, Mahsum. “Deprem-Kader ilişkisi”. *Dini İlimler Bağlamında Deprem*. ed. Teceli Karasu - Mahsum Aytepe. 73-87. Ankara: Fecr Yayınevi, 2023.
- Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kuran Tefsiri*. 7. Cilt. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2007.
- Belhî, Mukatil b. Süleyman. *Tefsirü Mukatil b. Süleyman*. thk. Abdullah Mahmud Şahhâne. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türas, 1423/2002.
- Bikâî, Burhânuddin İbrahim b Ömer. *Nazmü'd durer fi tenasübi'l- âyâti ve's- süver*. Kahire: Darü'l-Kitabi'l-İslam, 1431.
- Buḥârî, Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. İsmâ'îl b. İbrâhîm. *Şaḥîḥu'l-Buḥârî*. thk. Muştafa Dîb el-Buḡâ. 7 Cilt. Dımaşk: Dâru İbn Keşîr-Dâru'l-Yemâme, 5. Basım, 1414/1993.
- Cürcânî Seyyid Şerif Ali b. Muhammed. *Şerhu'l-mevakif*. thk. Mahmud Ömer Dimiyati. Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- Cürcânî, Ebü'l-Hasen 'Alî b. Muḥammed b. 'Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *Kitâbu't-ta'rifât*. thk. Heyet. Beyrut: y.y., 1403/1983.
- Çağrıci, Mustafa. “Sabır”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/337-339. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Demir, Abdulalim. “Kur'an ve Sünnet Işığında Afet/Deprem Musibetlerine Karşı Takınılması Gereken Tutumlar”. *Dini İlimler Bağlamında Deprem*. ed. Teceli Karasu - Mahsum Aytepe. 143-176. Ankara: Fecr Yayınevi, 2023.
- Doğanay, Süleyman. *Psikolojik Açıdan Hayatın Zorlukları Karşısında Dini İnanç ve Sabır: Nitel Bir Araştırma*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Fahrüddin Râzî, Muhammed b. Ömer. *et-Tefsiru'l-kebir (Mefatihü'l-Gayb)*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Gazâlî, Muhammed Ebû Hâmid. *İhyâ-u ulûmi'd-Dîn*. çev. Ali Arslan. İstanbul: Merve Yayınları, ts.
- Harman, Ömer Faruk. “Eyyûb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Hayyât, Ebu'l-Huseyn Abdurrahim b. Muhammed. *Kitâbü'l-intisâr ve'r-redd alâ ibni'r-Ravendî el-mülhid*. thk. Alber N. Nader. Beyrut: y.y., 1957.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tûnus: ed-Dârut-Tûnusiyye, 1984.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. *el-Muharrerü'l-vecîz*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422.

- İbn Kayyim, Ebû Abdillâh Şemseddîn el-Cevziyye. *et-Turukü'l-hükmiyye fi siyâseti's-şer'iyye*. Mısır: y.y., 1317.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Faḍl Muḥammed b. Mukerrem b. 'Alî Cemâluddîn. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Şâdir, 1414/1993.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye,1990.
- İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*. 10 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-'Arabî, 1974.
- İsfahânî, Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'an*. thk. Muhammed Halil Aytânî. Beyrut: Dârü'l-Marife, 2005.
- Karaalp, Cahit. "Kur'an'da Sınanma ve Sınanmayı İfade Eden Kavramlar". *Dini İlimler Bağlamında Deprem*. ed. Teceli Karasu - Mahsum Aytepe. 117-142. Ankara: Fecr Yayınevi, 2023.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: DİB Yayınları, 2004.
- Karaosman, Muhammed. "Kur'an'dan Hareketle Doğal Afetlerin ve Salgın Hastalıkların İlâhî Bir Ceza Olarak Nitelendirilmesi Sorunu", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 3/4 (2020), 98-120.
- Köse, Ali-Küçükcan, Talip. *Doğal Afetler ve Din*. İstanbul: İsam Yayınları, 2000.
- Kuşeyrî, Ebü'l-Kasım Zeynülsîlâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik. *Letâifü'l-işârât* thk. İbrahim Besyûnî. Mısır: el-Heyeti'l-Mısıriyye, 1431.
- Maḥallî es-Suyûṭî-Celâluddîn es-Suyûṭî, Celâluddîn Muḥammed b. Aḥmed- 'Abdurrahman b. Ebîbekr. *et-Tefsîru'l-Celâleyn*. Kahire: y.y., ts.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vilâtü ehli's-sünne*. thk. Mecdi Basellüm. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Maverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed. *en-Nüket ve'l-uyun*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.
- Mekkî, Ebû Tâlib. *Kütü'l-kulûb*. çev. Muharrem Tan. İstanbul: İz Yayıncılık, 1999.
- Musahan, Ali Yıldız. "Müslüman Düşüncesinde Musibet-Rahmet İlişkisi", *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* - 20/66 (2016), 129-142.
- Müftüoğlu, Mehmet. "Kur'an-ı Kerîm'e Göre Bela ve Musibetler Karşısında İnsanın Durumu ve Manevi Değerlerin Önemi". *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi* 3/5 (2020), 8-27.

- Müslim, Ebû'l-Hasen Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî. *Şahîhu Muslim*. thk. Muḥammed Fuâd 'Abdulbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 1374/1955.
- Okumuş, Ejder. "Tabii Afetler, Din ve Toplum -Marmara Depremi Örneği", *İslâmî Araştırmalar* 15/3 (2002), 90-117.
- Önal, Recep. "Kur'an'da imani ve Ahlaki Bir Tavrı Olarak Sabır". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (15 Aralık 2008), 439-466.
- Özarslan, Selim. "Doğal Afetler Karşısında Din ve Diyanet Hizmetleri (Doğal Afetlere / Musibetlere Yönelik Düşünceler)". *IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*. 468-490. Ankara: y.y., 2009.
- Pazarbaşı, Erdoğan. *Kur'an ve Medeniyet (Doğuşu-Gelişimi-Çöküşü)*. İstanbul: Pınar Yayınları, 1996.
- Râğîb el-İşfehânî, Ebû'l-Ḳâsım el-Hüseyn b. Muḥammed. *el-Mufredât fi ğarîbi'l-Ḳur'ân*. thk. Şafvân 'Adnân ed-Dâvûdî. Dımaşk-Beyrut: ed-Dâru's-Şâmiyye, 1412.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nîsâbü'rî. *el-Keşf ve'l-beyan*. thk. Salah Osman Hasan Gazali-Emin Paşa. Cidde: Dârü't-Tefsir, 2015.
- Salmazem, Mehmet. "Kur'an Perspektifinden Dünyevî Afetler ve Deprem". *Dini İlimler Bağlamında Deprem*. ed. Teceli Karasu - Mahsum Aytepe. 87-116. Ankara: Fecr Yayınevi, 2023.
- Sancar, Cemalettin. *Kur'an'da Helak Olan Kavimler*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996.
- Şahin- Hökelekli, Meryem-Hayati. "Tevekkül Psikolojisi: Nedenleri, Süreci ve Sonuçları Hakkında Nitel Bir Araştırma". *International Journal of Social Inquiry* 12/2 (30 Aralık 2019), 801-836. <https://doi.org/10.37093/ijisi.659060>
- Şahin-Sipahioğlu, Cemalettin-Şengün. *Doğal Afetler ve Türkiye*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayınları, 2003.
- Ṭaberânî, Ebû'l-Ḳâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Aḥmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemu'l-kebîr*. thk. Ḥamdî b. 'Abdulmecîd es-Selefi. 25 Cilt. Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî. Kahire: Dârü'l-Hicr, 2001.
- Ulutaş, Şükrü. *Kur'an-ı Kerîm'de Anlatılan Helâk Olmuş Kavimlerin Ortak Özellikleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Yiğit. İsmail. *Peygamberler Tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2004.

Zebîdî, Muḥammed b. Muḥammed b. ‘Abdurrezzâk. *Tâcu’l-‘arûs min cevâhiri’l-kâmûs*. thk. Heyet. 4 Cilt. b.y.: Dâru’l-Hidâye, ts.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî. *el-Mensûr fi’l-kavâidi’l-fıkhiyye*. thk. Fâik Ahmed Mahmûd. Kuveyt: Vizâratü’l-Evkâf, 1985.